

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Docent *Bo Almquist*, Uppsala: Om filologi och folklöre 49
- Förste intendenten fil. lic. *Carl Olof Cederlund*, Stockholm: Vad är maritim etnologi? Fältarbetet. Synpunkter på etno-folkloristisk fältforskning. Anmäld av professor *Gösta Berg*, Stockholm 58
- Karl-Gustaf Hildebrand: Erik Johan Ljungberg och Stora Kopparberg. Anmäld av fil. lic. *Mats Hellspong*, Stockholm 65
- Brita Egardt: Äkta makars fördel av oskiftat bo. Anmäld av fil. kand. *Gunnel Hedberg*, Göteborg 66
- Axel Ljungdahl: Profetrorelser, deras orsaker, innebörd och förutsättningar. Anmäld av docent *Andréjs Johansons*, Stockholm .. 68
- Zoltán Ujváry: [Forskning kring agrarkulterna i den ungerska och den europeiska folkloren]. Anmäld av intendenten fil. dr *Mátyás Szabó*, Stockholm 69
- Norsk eventyrbibliotek 1—3. Anmälda av docent *Jan-Öjvind Swahn*, Lund 71
- Harry Ståhl: Ortnamn och ortnamnsforsk-

- ning. Anmäld av arkivarien fil. dr *Sten-Bertil Vide*, Lund 73
- David Edvard Boëthius: Levnadsminnen och valda brev. Anmäld av fil. dr *Bengt Cnattingius*, Linköping 74
- En bondes dagbok 1809—1833. Anmäld av professor *Sigfrid Svensson*, Lund 75
- Anders Lindahl (red.): Skänninge stads historia. Anmäld av *Bengt Cnattingius* 76

KORTA BOKNOTISER

- Jysk Ordbok bd 1, h 1. 77
- Carl-Martin Bergstrand: Från Alingsås och Kullings härad på 1700-talet. — Dens: Skövde, Hjo och Kåkindes härad på 1700-talet 78
- Småländska kulturbilder 1969 och 1970 78
- Henning Hamilton & Thorsten Petersson: Byakistan 78
- Henning Alsvik: Hollandske fajanser i Drammens Museum 79
- Anders W. Mårtensson & Claes Wahlöö: Lundafynd. En bilderbok 79
- Jan Davidsson: Skepp och sjömän 80

RIG · ÅRGÅNG 54 · HÄFTE 2

1971

Föreningen för svensk kulturb historia

Ordförande: Presidenten *Sture Petré*n
Sekreterare: Fil. dr *Marshall Lagerquist*

REDAKTION :

Professor *Gösta Berg*
Fil. dr *Marshall Lagerquist*
Professor *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör
Ansvarig utgivare: Professor *Gösta Berg*
Redaktionens adress: Folklivsarkivet, 223 62 Lund.

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, 115 21 Stockholm Telefon 08/63 05 00
Års- och prenumerationsavgift 15 kr
Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

Boktryckeri AB Thule, Stockholm 1971

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturb historia valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Om folklöre och filologi

Av Bo Almqvist

DAG STRÖMBÄCK: *Folklöre och filologi*. Valda uppsatser utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 13.8 1970. Acta 48. Uppsala 1970. I distr.: AB Lundequistska bokhandeln, Uppsala. 306 s. Pris kr 52:95.

I anledning av Dag Strömbäcks 70-årsdag den 13.8 1970 har Kungl. Gustav Adolfs Akademien låtit utgiva ett urval av jubilarens smärre uppsatser under titeln *Folklöre och filologi*. Den äldsta av det tjug studier som här inkluderats, föreskriver sig från 1928, den yngsta från 1963. Vi får således möjlighet att följa huvudlinjerna i ett sällsamt rikt och mångsidigt vetenskapligt författarskap under tre och ett halvt decennium. Flera av de här samlade arbetena har man förut måst söka i svårtillgängliga, delvis för länge sedan utgångna publikationer. Somligt, som behandlar problem av stort allmänt intresse, har därför varit föga känt utanför en trängre krets av fackmän. Man har följaktligen många skäl att vara tacksam över att Akademien valt att ge sin hyllning den form den fått.

I förordet deklarerar Dag Strömbäck att han vill räkna sig till "den folklöristiska forsknings-skola, som en gång i tiden grundades av Moltke Moe i Norge och Axel Olrik i Danmark." Ovedersägligen är Strömbäck en av föregångsmännen och den främste nu verkande företrädaren för denna förnämliga tradition i vårt land. Med sina läromästare delar han flera intressefält, såsom balladerna och ättesagorna. Liksom Olrik och Moe har han ett väl utvecklat sinne för estetiska kvaliteter och upptar med förkärlek fullvärdiga och centrala skapelser av folkdikten till behandling. Gemensamma är dessutom lärdomen, den kritiska skärpan och det säkra omdömet, liksom det eleganta och fängslande framställningssättet. Men i många hänseenden är Strömbäck också en förnyare, som själv kommit att bilda skola. Den nya helhetssyn på de litterära källornas karaktär, som han tidigt tillägnade sig, hans överlägsna

källkritik och hans gedigna religionshistoriska skolning är några av de faktorer som bidragit härtill. Den på intim självsyn grundade kännedom om folkliv och folklöre som Dag Strömbäck förvärvade redan under uppväxttiden i en traditionsmättad hälsingebygd och senare, bl. a. under sitt mångåriga föreståndarskap för vårt lands största traditionssamlade arkiv, kom att utvidga till att omfatta svenska folkminnen i praktiskt taget alla deras aspekter, ger också en markant personlig profil åt hans författarskap.

Den lärostol som 1947 inrättades vid universitetet i Uppsala, och vars förste och hittills ende innehavare Dag Strömbäck varit, betitlades Nordisk och jämförande folklivsforskning, särskilt folklöristisk. Det är också inom den nordiska och komparativa folklöristikens fält som huvuddelen av Strömbäcks produktion ligger.

Redan under sina första studieår insåg Strömbäck klart att en nyckel till en djupare förståelse av nordisk folktradition stod att finna på det västmordiska området, alldeles särskilt i de fornisländska källorna. Men dessa sagatexter och kväden öppnar sig inte utan gedigna språkkunskaper och förståelse för de speciella omständigheter och förhållanden under vilka de tillkommit. Inhemsk folktradition — i form av hjältesagor, sägner, trosföreställningar, seder osv. — ligger förvisso inbäddade i denna diktning, men där möter också andra inslag, som lätt kan leda en okritisk granskare på villospå. Sedan mycket långt tillbaka har berättelsemotiv och idéer förmedlats till Norden, alltifrån Orienten i öster till Irland i väster. Vid den klassiska isländska litteraturens nedskrivningstid på 1200- och 1300-talen har man att räkna med ett icke obetydligt inflytande från kyrklig och lärd litteratur av kontinentalt ursprung, och man har vidare att ta full hänsyn till de tendenser, intressen och konstnärliga ideal som kommer till uttryck hos skilda författarpersonligheter samt i skilda diktverk och genrer.

Genom den på samma gång kritiska och odogmatiska syn på dessa problem om lärt och folk-

ligt, litterärt och traditionellt, i de fornisländska texterna och den gedigna sakkunskap som Strömbäck tillägnade sig genom långvarig vistelse på Island, kom han att lägga en solid grund för den egna forskningen och mycken annan forskning i och utanför Sverige. Det intellektuella klimatet var under Strömbäcks Islands-tid också synnerligen inspirerande. Sigurdur Nordal hade då påbörjat sin banbrytande lärargärning, och till sina studiekamrater kunde Strömbäck räkna bl. a. den senare så framstående filologen och folkloristen Einar Ól. Sveinsson. Strömbäcks första större programskrift utgöres av inledningskapitlet i *gradualavhandlingen Sejd* (Stockholm 1935). Diskussionen återupptas i *Författarskap och tradition i den isländska ättesagan* (1943), omtryckt i föreliggande festskrift. Problematiken författarskap-tradition är i dag åter högaktuell, inte minst i isländsk och amerikansk forskning, och den nyare litteraturen i ämnet är synnerligen omfattande. Detta till trots torde man fortfarande svårigen kunna finna en bättre introduktion i ämnet än Strömbäcks koncisa uppsats, med dess konkreta förankring i sagatexternas egna vittnesbörd om bl. a. konung Hákon Hákonssons läsning, när han 1263 låg på sin dödsbädd i Kirkjuvåg på Orkneyöarna eller om de rörande omsorger som den isländske prästen Ingemund ägnade sina ur vägora räddade handskrifter.

Mot ovan skisserade bakgrund förstår man att titeln *Folklore och filologi* är mera än en innehållsdeklaration; den rymmer också en programförklaring. Sina främsta insatser gör Strömbäck genom sina klara demonstrationer av filologiens vikt för folkloristiken, genom sin eminenta förmåga att dra fram och kritiskt interpretera äldre källmaterial samt genom den ömsesidiga belysning han ger de gamla texterna med hjälp av sentida folktraditioner och sentida folktraditioner med hjälp av de gamla texterna.

Även i arbeten som företrädesvis faller inom textfilologi, etymologi eller dialektforskningens fält är det ofta den folkloristiska sakkunskapen som visar Strömbäck vägen till de rätta tolkningarna. I föreliggande bok har blott ett par uppsatser av denna typ medtagits. En av dem, som väl illustrerar det sagda, må här något beröras.

I Små bidrag till isländsk ordforskning diskuteras bl. a. ordet *kör*, som i ordböckerna översätts med 'säng', 'sjuksäng' o. dyl. Strömbäck menar

att ordet är etymologiskt samhörigt med bl. a. got. *kara*, fsax. *kara*, feng. *cearu* och att man har att räkna med en betydelseutveckling 'veklagan', 'sorg', 'bekymmer', 'sorgligt tillstånd', 'lidande', 'sjukdom'. Den konkreta betydelsen 'säng' har, anser han, utbildats ur sådana fraser som *liggia í kór*. Den skisserade utvecklingen stöds av ett antal textställen, i vilka *kór* måste ha den äldre betydelsen 'sjukdom', 'lidande'. Såsom ett led i bevisföringen återopas uttrycket *Sjaldan lýgr en langa kór* i *Skáldhelgarímur*. Att översättningen bör vara 'Sällan ljuger en lång sjukdom(stid)' bekräftas bl. a. av att detta uttryck kan visas vara ett ordspråk, som på ett eller annat sätt får antagas stå i samband med exempelvis danskans *Den lange Syge er den visse Død*. Förutom kändedom om ett så föga beaktat källmaterial som rimorna är det således förmågan att identifiera ett ordspråk — som förövrigt eljest icke är belagt i isländskan — och konfrontera det med en utomisländsk parallell, som här faller utslaget. — I detta sammanhang må också inskjutas, att rimorna innehåller ett ej obetydligt ordspråksstoff, och att de i flera andra fall torde kunna fumera oss med de äldsta nordiska beläggen. En systematisk genomgång ur denna synpunkt är därför en av de många folkloristiska uppgifter som någon borde axla. — Fastän ytterligare bevis för att *Sjaldan lýgr en langa kór* verkligen är ett ordspråk och att betydelsen är den av Strömbäck ansatta måhända är överflödiga, kan tilläggas att det förekommer i iriskan. Anmälaren har själv stött på det i Co. Kerry i formen *Ní abraíonn galar fada bréag*, 'En lång sjukdom talar inte lögn', vilket ju står isländskan än närmare än den danska parallellen (för andra snarlika former se T. S. Ó Máille, Sean-fhocla Chonnacht, Baile Átha Cliath 1948—52, nr 3789).

På gränsen mellan folklore och filologi står ett par bidrag som ägnas talesätt. I Klämma mellan sköldar visas att detta så fornnordiskt klingande uttryck är sent och sannolikt präglad av Oehlenschläger, från vilken Esaias Tegnér övertagit det. Krona och klave, som i all sin korthet utgör ett skolexempel på god ord och sak-forskning lämnar den numismatiska och etnologiska bakgrunden — örtugar, klippingar och fyrkar från senmedeltid och 1500-, 1600-tal, resp. koklavar av typer som ännu i senare tid nyttjats på sina håll i Sverige — till ett välkänt men förbryllande ordpar. Det är den halvrunda skölden på myntens frånsida som liknats vid en kreatursklave.

I slutet av samlingen, tillsammans med nyssnämnda uppsatser, har också placerats Banabúfa och heillabúfa, förmodligen på grund av att etymologiska problem även här spelar en framträdande roll. Men denna studie över "dödstuvor" och lyckobringande tuvor eller "skattetuvor" griper också djupt in i viktiga sidor av nordisk folketro och folkdikt. Man finner här inträngande analyser av ålderdomliga, men delvis ännu kvarlevande, föreställningar om öde och död, ett komplex som Strömbäck ofta återvänt till och som i Folklore och filologi berörs i bl. a. Tidrande och diserna, Att binda helskor samt Till Ynglingatal 10 och nordisk dödstro. I företalet, där en del kompletterande upplysningar till de skilda uppsatserna står samlade, framhålles att Banabúfa och heillabúfa numera bör jämföras med Maura Carneys studie *Fót báis/banabúfa* (Arv 1948), där direkta forn- och nyiriska motsvarigheter till de nordiska dödstuvorna behandlas. Detta är ett bland de många exemplen på hur Strömbäcks undersökningar också internationellt verkat inspirerande. Här vill man också understryka att det aktiva arbete som Strömbäck under sin professors-tid ägnade främjandet av studierna av keltisk folklore och filologi vid Uppsala universitet burit god frukt. Till upplysning för dem som framledes kan komma in på "dödstuvematerialet" vill jag också fästa uppmärksamheten vid Anne Holtsmarks studie *Fód báis-banabúfa-heillabúfa* i Lochlann 2, 1962. Iriskt källstoff, som delvis går utöver det av nämnda forskare utnyttjade, finner man också med hjälp hänvisningarna i T. S. Ó Máilles ordspråkssamling (op.cit. under nr 352). Under mina egna fältforskningar i västra Irland har jag också kunnat konstatera att såväl ordet *fód báis* som det därtill knutna föreställningskomplexet fortfarande är fullt levande. Ett intressant belägg möter även i en förra året publicerad allmogebiografi (Micheál Ó Gaoithín, Beatha Pheig Sayers, Baile Átha Cliath 1970, s. 56).

Ett område som Strömbäck ägnat stort intresse är också gränsmarkerna mellan rättshistoria, religionshistoria och folklore. Ett sådant ämne behandlas i Hade de germanska dödsstraffen sakral ursprung?, en produkt av fakultetsoppositionen på Folke Ströms avhandling *On the sacral origin of the Germanic death penalties* (Stockholm 1942). Om man vill ha glädjen att studera hur korrekt och objektivt en vetenskaplig principdiskussion kan och bör föras, bör man också ta del

av Ströms svar, Gudarnas vrede, i Saga och sed 1952.

Även i Att helga land. Studier i Landnáma och det äldsta rituella besittningstagandet står rättssed och folketro i centrum. De skilda ceremonier och sedvänjor — utkastande av högsätesstolpar, tändande av eldar, kringgång, uppsättande av yxor och andra symboler osv. — som man finner belagda i sagalitteraturens skildringar av Islands kolonisation, ägnas här en ingående granskning. Ibland har man sökt ställa sig och sitt företag under gudarnas beskydd, ibland har man i stället haft för avsikt att betvinga och fördriva de övernaturliga väsen, som troddes härska över det obebyggda landet. Vid sidan av — och delvis förmängda med — dessa föreställningskretsar möter vi rättsvänjor med praktiskt syfte, såsom att markera äganderätten till och garantera en rättvis fördelning av tillgängliga landområden. Hela komplexet sätts in i ett vitt nordiskt och europeiskt sammanhang genom jämförelser med äldre och nyare folklorematerial. Att helga land tillhör också de uppsatser som inspirerat till fortsatta studier. Här kan exempelvis nämnas J. Ejdestam, Omfärd vid besittningstagande av jordegendom (Svenska Landsmål 69, 1946; jfr även där anf. litt.). I Strömbäcks fyliga materialsamling saknar man ett relevant textställe, som här för fullständighetens skull må anföras. Jag avser den specialbestämmelse om kvinnors landnám som meddelas i Hauksbóksredaktionen av Landnámabók: *En þat var mælt, at kona skyldi eigi víðara nema land, en leidda mætti kvígu tvævetra várlangan dag sólsetra mil-lum, hálfstalit naut ok haft vel* (Landnámabók, Khvn 1925, s. 142, noten; jfr Landnámabók, Köpenhamn 1900, s. 98 f.).

Stället är delvis svårtolkat; i synnerhet är betydelsen av engångsordet *hálfstalit* — i manuskriptet skrivet *half stalit* — dunkel (för olika interpretationsförslag se hänv. i Jón Helgasons utg. Fortællinger fra Landnámabók, Köpenhamn u.å. samt i Íslenzk fornrit 1, Reykjavík 1968, s. 321, noten). Med upptagande av det förslag som synes mig ha mest för sig, översätter jag emellertid: "Men det var sagt (:stadgat), att en kvinna icke fick tillägna sig ett större landområde än det runt vilket hon kunde leda en tvåårskviga en vårdag[slängd] från soluppgång till solnedgång, ett till hälften utfodrat [?] nöt, som var väl hållet (: i god kondition)."

Det märkligt detaljerade stadgandet om kvi-

gans beskaffenhet får väl förstås så, att man å ena sidan ville utesluta att djuret skulle vara alltför utmärkladt efter vintervistelsen inne för att överhuvudtaget stå på benen — eller alltför begivet på att beta för att kunna ledas —, medan man å andra sidan inte heller ville att det skulle vara s. a. s. specialtrimmat. Fastän uppgiften anföres i samband med en ingående beskrivning av det landområde som en viss Torgerd, vars make avlidit under resan till Island, satte sig i besittning av, kan man måhända hysa delade meningar om huruvida den troget avspeglar en verklig rättsed. Att denna möjlighet ingalunda är utesluten, tycks mig emellertid stå klart, om man sammanställer uppgiften med det material som J. Ejdestam anför (op.cit., s. 103). Sålunda utfärdade — för att blott ta ett exempel — merovingerkonungen Klodvig I år 496 ett diplom, i vilket han till en av sina gunstlingar skänker så mycket jord "som han, sittande på sin åsna, kan färdas omkring på en dag." I nyare folktradition figurerar djur ofta i circumambulatoriska bruk vid besittningstagande (ibid., s. 91 f.).

Folktroväsen, som Strömbäck ägnat särskild uppmärksamhet, är varulven och näcken. Han var den främste tillskyndaren till Ella Odsteds sobra monografi *Varulven i svensk folktradition* (Uppsala 1943) och lämnar i sin här omtryckta recension av detta arbete, *Om varulven, förstklassiga bidrag till kännedomen om de äldsta nordiska föreställningarna och deras förhållande till kontinental tro och diktning. I studierna över näcken, här representerade av Näcken och förlösningen, har Strömbäck särskilt tagit fasta på komplexet kring det musicerande vattenväsendet och dess rötter i legend och annan kyrklig tradition. I nyssnämnda uppsats visas bl. a. att huvudmotivet i den sägen som går igen i bl. a. Stagnelius' bekanta dikt kan beläggas i en dansk andaktsbok från 1500-talet samt att tanken att näcken är en fallen ängel ytterst går tillbaka på lärda exegeter av vissa bibelställen. Övernaturliga väsen, bl. a. häxor och hamskifteskunniga, kommer Strömbäck också in på i den innehållsrika uppsatsen *Ur Dalarnas folktro, vilken tillika bär vittne om att Dalarna näst Hälsingland är det landskap, i vilket författaren har sin fastaste förankring.**

Den uppsats i vilken de flesta trådarna i Strömbäcks författarskap tvinnas samman, får kanske ändå sägas vara *Den första kyrkplatsen i sägen och folklig tro*. Uppsatsen, som publicerades 1958,

bygger dels på ett här ej omtryckt opusculum, *En kyrkbyggnadssägen från Hälsingland och en notis i Landnámabók* (Gammal hälsingekultur 1931), dels på *Att helga land* (1928). Det är intressant att studera det sätt på vilket författaren här — som ofta eljest — återkommer till temata som han själv tidigare behandlat, fördjupar perspektivet och utvinna nya resultat. Det vittnar om den entusiasm, sympatiska envetenhet och det ständiga sanningssökande som är så typiska egenskaper för Strömbäck. Det är väl också bl. a. detta som förklarar att hans produktion trots mångsidigheten gör ett så helgjutet och enhetligt intryck. Det är emellertid icke blott Hälsingland och Island som knyts samman i *Den första kyrkplatsen*. Bibeln och Hellas värld ställs även i fokus. Det visar sig nämligen att de sägner som berättar om hur kyrkan reses på platser där lös-släppta kor, oxar, hästar e. dyl. stannar eller lägger sig till vila delvis står i samband med I Samuels boks berättelse om hur israeliternas förbundsark återfördes från filistéerna och också har sina tydliga sidostycken i antika traditioner om bl. a. Thebes och Trojas grundläggande. De sägner däremot, som handlar om att kyrkan byggs där en utkastad stock flutit i land, är särpräglade för Norden och har en sådan spridning och utformning, att de tveklöst får anses vara samhöriga med Landnámás berättelser om hög-sättesstolpar som nybyggarna, när de nalkades Islands kuster, lämpade överbord för att bestämma platsen för sina gårdar. Bägge sägentyperna inleds ofta av ett motiv som motiverar varför det blev nödvändigt att ta till extraordinära åtgärder vid valet av kyrkplats: förut hade övernaturliga väsen under natten rivit ned vad som byggts under dagen. Till detta motiv — som Strömbäck också kommer in på i *Den underbara årsdansen* — har Carl-Martin Edsman funnit paralleller i kontinentala källor från 300- och 400-talen e. Kr. Överallt öppnar sig således tusenåriga perspektiv och traditionssammanhang, samtidigt som det står klart att "djurmotivet" och "flytstocksmotivet" — trots att de är så likartade och trots att de fyller samma funktion — har olika ursprung och har följt skilda vandringsvägar. *Den första kyrkplatsen* är enligt min mening en av de gedignaste sägenstudier som framlagts av en nordisk forskare, och den ger belägg för hur djupt man kan tränga utan att belamra framställningen med svårigenomträngliga sifferkoder och ändlösa variantförteckningar.

En sägenstudie av annan typ är Kungshatt. Sagen och dikt kring ett ortnamn. Skilda, från 1600-talet och framåt belagda förklarings sägner, som knutits till den fantasieggande klippön i Mälaren, undersöks här under jämförelse med Nicanders bekanta dikt. Med utnyttjande av ortnamnsforskningens resultat och genom en folkloristisk detaljanalys kan Strömbäck avfärda en tidigare forskares försök att återföra sägnerna på en verklig händelse på Sten Sture den äldres tid. Han hävdar i stället att sägnerna fullständigt saknar historisk kärna, en inställning som man principiellt bör intaga gentemot traditioner av denna typ, om inte alldeles särskilda skäl talar för motsatsen. Vad gäller Nicanders Kungshatt, så utvisar en jämförelse med de svenska sägnerna att dessa kan ha utgjort *ett* incitament till dikten, men huvuddelen av det livfulla innehållet har skalden av allt att döma hämtat från saxiska sägner om förföljda ryttare, som han lärt känna via tysk romantisk diktning. I synnerhet torde Theodor Körner, som även i andra sammanhang synes ha inspirerat Nicander, ha haft betydelse genom sin dikt *Harras, der kühne Springer*. På detta sätt kommer studien att visa, att folkloristiken förutom att vara en självständig disciplin också är en viktig hjälpvetenskap till litteraturhistorien, något som demonstreras synnerligen klart även i Näcken och förlossningen. Detta är ett arbetssätt som verkat inspirerande på många av Strömbäcks elever. För att anknyta just till Tyskland, kan här nämnas Hans Rittes djuplodande dissertation om Selma Lagerlöfs användning av folkdiktmotiv, som föreligger i tryck i Arv 1967—68. — Om Nicanders dikt och dess förebilder bör man numera även konsultera Gunnar Jungmarkers uppsats *Kungshatt eller Nicander, Hamilton och Österns trollhäst i Bokvännen* 1970: 10.

Ytterligare en sägenstudie i Folklore och filologi är den tidigare nämnda *Den underbara årsdansen*. Där penetreras den s. k. Kölbick-sägnen, en medeltidsberättelse om hur en skara män och kvinnor som på julafton någon gång omkring 1020 störde midnattsmässan i en ått S:t Magnus helgad kyrka i en by i Tyskland, straffades genom att tvingas dansa oupphörligt i ett helt år. Det sentida nordiska traditionsstoffet kring sådana danssägner kommer att föreligga i en större studie, vars båda första delar redan publicerats i Arv 1961 och 1968.

Vill man veta vilka slags dansupptåg man un-

der medeltiden med sådan frenesi ägnade sig åt t. o. m. på helgad plats, kan man gå till Några isländska folklekar från medeltiden. Hindeleken, hästleken, käringleken och andra ålderdomliga s. k. vikivakalekar, som där studeras, furnerar oss med den bakgrund som är nödvändig för att man skall kunna förstå bl. a. franska och engelska uppgifter om kyrkogårdsdans och djurmaskerader. Såsom författaren framhåller i förordet, anknuter denna studie bl. a. till ett föredrag på isländska (tryckt i *Skímir* 1954). Att detta förhållande skulle kunna utgöra en "ursäkt för att ett och annat stycke kvarstår på isländska, som bort översättas till svenska", kan jag dock ej finna motiverat. Så ofta som isländska källor numera — i den mån de inte helt ignoreras — förvrides och förvrängs, får den som verkligen behärskar dem enligt min mening se det som sin skyldighet att i största möjliga utsträckning lämna översättningar.

Medeltida sagor, exempla och legender, samt deras förhållande till fornisländska noveller av det slag som brukar kallas tåtar, utgör ämnet för *En orientalisk saga i fornordisk dräkt och Tidrande och diserna*.

I den förstnämnda studien visar sig de sällsamma äventyr som den danske köpmannen Hrói enligt Hróa þátrr heimska upplever i Uppsala på Erik Segersälls tid överraskande nog i alla sina grunddrag återgå på en berättelse — ofta benämnd *Skålmarnas stad* eller *Senex cæcus* — som ingår i olika redaktioner av sagosamlingen *Sju vise mästare* och som av vissa skäl att döma ytterst kan ha sitt ursprung i Indien. Samma historia föreligger också på vers i en medelengelsk romans, vilken i sin tur återgår på ett franskt original. Det komplicerade förhållandet mellan de skilda versionerna utreds på ett mönstergillt sätt, och det kan fastställas att sagan med all sannolikhet nått Island via Frankrike eller England. Det är också en tilltalande hypotes att förmedlaren varit Jón Halldórsson eller någon av hans gelikar. Om denne dominikanermunk, som bedrev studier bl. a. i Paris och slutade sina dagar som biskop i Skálholt på Island, berättas det nämligen bl. a. att han hade för vana att "glädja sina åhörare med sällsamma sagor som han hört i utlandet." Än mera fängslande är likväl i mitt tycke demonstrationen av hur skickligt de främmande motiven anpassats till nordisk miljö. Detta gäller inte bara geografien, personerna och personkarakteristiken utan också en rad andra detaljer. En nögd skurk i berättelsen gör exempelvis

gällande att Hrói *finnvitkat* ögat ur honom. Här anspelas således på en lapsk trolldomsteknik. Ordet lever — kan det här tilläggas — kvar i nysländskan, delvis i förvanskade former, såsom *fundvika*, *fundika* (se exempelvis Sigfús Sigfússon, *Íslenzkar Þjóð-sögur og -sagnir* 4, Hafnarfjörður 1931, s. 243, *ibid.* 8, Reykjavík 1946, s. 172 f. o. Jón Árnason, *Íslenzkar Þjóðsögur og ævintýri* 3, Reykjavík 1955, s. IX), och det är också att jämföra med det bl. a. i väst- och nordsvenska dialekter förekommande *vita* i *vita till sig* o. dyl. Rättsprocedurerna och tingsceremonierna i tåten hör också till sådant som apterats till nordiska förhållanden. Allra anmärkningsvärdast är kanske ändå att tåtens stil fullständigt överensstämmer med de klassiska ättesagorna och står i bjärtast tänkbara kontrast till den knaggliga och vallhanta språkbehandlingen i t. ex. de engelska och franska versionerna. Genom jämförelser mellan tåtar som återgår på utländska källor och deras förebilder kan man sålunda ofta få ett förbluffande fast grepp om vari egenarten och storheten i den isländska berättarkonsten, det fenomen som Strömbäck vid något tillfälle kallat "elevationen i sagalitteraturen", egentligen består. Något jämförbart bör rimligtvis ha skett när enkla bygde- och ättetraditioner och strödda vandringsägnar sammanfogades, förädlades och formades till sådana mästerverk som Hrafnkels saga eller Njáls saga. Den metod som tillämpas i studien har följaktligen stor principiell räckvidd. — Marginellt, och såsom en inmutning av ett ämne, vill jag tillägga, att jag tror mig ha funnit bevis för att Senex cæcus — eller måhända snarare den därmed besläktade berättelse som brukar kallas Rättvisa i Rom — ligger till grund för den iriska medeltidsberättelsen Ceart Claidib Cormaic ('Rätten till Cormacs svärd'; utg. o. övers. av Wh. Stokes i *Irische Texte* 3: 1, Leipzig 1891, s. 183 ff.). Skillnaderna mellan denna berättelse och Hróa þátrr heimiska är av den arten, att förbindelsen blott synes kunna vara av indirekt natur, men det sätt på vilket ett främmande lån maskerats genom skickliga anknytningar till inhemska förhållanden är mycket likartat det som vi möter i tåten. En fornnordisk saga i orientalisk dräkt hör även den till de studier som inspirerat andra forskare att upptaga likartade temata. Här kan exempelvis nämnas Stig Wikanders arbete *Från indisk djurfabel till isländsk saga* (Vet.Soc. i Lund Årsb. 1964).

Den mystiska, ödesmättade berättelsen i Þið-

randa þátrr, om hur den unge Tidrande under ett höstgille på gården Hof i sydöstra Island några år före kristendomens införande dödades av en skara ridande diser, visas i Tidrande och diserna vara influerad av kontinental litteratur, närmare bestämt legend- och visionsdiktning. Strömbäck kan också göra sannolikt, att tåten tillkommit i klerikal miljö, och åtskilligt stöder hans tes att det är benediktinermunken Gunnlaugr Leifsson som tidigast gett den dess litterära utgestaltning. Detta hindrar dock inte att tåten även rymmer spår av hedendom och gammal inhemska tro. Till de inslag av denna art som särskilt ingående granskas hör föreställningarna om vredgade diser och fylgjur, som ger sitt misshag till känna bl. a. genom att förorsaka snubblande och död. I Strömbäcks kritiska diskussion av äldre forskning kring tåten avlivas bl. a. Höflers och vissa andra forskares spekulationer om "kultische Geheimbünde". I motsats till Hilding Celander (*Oskoreien och besläktade föreställningar...*, Saga och Sed 1943) vill Strömbäck också frigöra de ridande diserna i tåten från traditionerna om oskoreien, julereien o. dyl. Det isländska material härom som Celander anför anses — enligt min mening i varje fall oftast helt övertygande — tillhöra andra traditionstyper och sakna relevans. Diskussionen har återupptagits i en uppslagsrik och välskriven undersökning av Folke Ström, *Tidrandes död* (Arv 1952), något som kunde ha nämnts i företalet. Ström följer Strömbäck såtillvida som också han framhäver vissa kyrkliga och legendariska inslag i tåten, men han hävdar att tåtens psykologiska trovärdighet härigenom ej väsentligt rubbas; den skulle på ett i det stora hela trovärdigt sätt avspegla en kultisk realitet. Man har, menar Ström, försummat att uppehålla bloten vid höstfesten på Hof, och mot bakgrunden av den religiösa brytningstidens konfliktladdade stämningar har redan en samtida tradition lätt kunnat tolka Tidrandes död som ett utslag av gudamakternas vrede. Ehuru också Ström underkänner en del av Celanders isländska oskorei-material, anser han att ett samband mellan oskoreien och Þiðranda þátrr'ens disritt likväl föreligger. Han stöder sig härvid särskilt på en berättelse i Sturlunga saga om hur Gudrun Gjukadotter under 1200-talets inbördesfejder uppenbarar sig ridande på en grå häst och de påtagliga likheter som hon här uppvisar med Guro rysserova, vilken i norsk tradition uppträder som oskoreiens anförare. Skillnaderna mellan Ström-

bäcks och Ströms uppfattningar bottnar bl. a. i de skilda infallsvinklarna: i det förra fallet har vi att göra med en motivhistorisk och typologisk studie, i det senare med en religionsfenomenologisk och religionspsykologisk. I viss utsträckning är en sammanjämkning av resultaten möjlig. För bedömandet av huruvida oskorei-komplexet överhuvudtaget varit känt på Island, torde man dock böra beakta att Sturlunga sagas berättelse vid sidan av likheterna uppvisar vissa markanta olikheter med den norska traditionen — i sagan är Gudrun ensam och hon uppenbarar sig i en drömsyn, medan Guro rysserova brukar uppträda i ett följe och ge sig tillkänna på mycket påtagliga sätt. Det är knappast heller helt säkert att Guro rysserova sedan gammalt haft folklig förankring i Norge; gestalten kan vara en produkt av 1600-talets antikvariska verksamhet. Jag vill också ta tillfället i akt att framhålla, att den nyisländska "folksägen" om alvernas ritt och dråp vid Tungustapi (Jón Árnason, op.cit. 1, Reykjavík 1954, s. 32 ff.), som Celander lägger synnerlig vikt vid och som också Ström stöder sig på, enligt min mening är att betrakta som suspekt. Berättelsen föreligger endast i en variant, meddelad av en viss pastor Jón Þorleifsson, som också var skald. Den bär en påtaglig litterär prägel; typiskt är att vi hör talas om munkar i klostret i Helgafell, att kyrkan i Sælingsdal sägs ha flyttats — en uppgift som återgår på Eyrbyggja saga — och att de övernaturliga väsendena genomgående kallas *álfar*, aldrig *huldufolk*, vilket är den vanliga benämningen i folkliga sägner. Då härtill kommer att Jón Þorleifssons andra bidrag till Jón Árnasons samling utmärker sig för liknande egendomliga arkaiseringar och uppenbara litterära lån, torde man nog böra avstå från att tillmäta Tungustapi-sägen något bevisvärde.

Dag Strömbäck har alltid hyst kärlek till musik, sång och visa. I hans forskning framskyftar detta, som vi sett, i studierna över den musicerande näcken och intresset för danstraditioner. Sina främsta uttryck har dock denna kärlek tagit sig i hans balladundersökningar, här representerade av Om Draumkvædet och dess källor samt Kring Staffansvisan. Det kan här också vara på sin plats att framhålla den särskilda betydelse som Strömbäck haft just för balladforskningen, såväl genom som undervisning som såsom initiativtagare till Svenskt Visarkiv. Tack vare denna institution och det stortartade arbete som där bedrivits av Bengt R. Jonsson och andra forskare

som fått sin skolning under Dag Strömbäcks egid, kan Sverige numera sägas intaga den ledande ställningen inom nordisk balladforskning.

Måhända är det bekännelsen till Moltke Moes tradition — denne forskare har som bekant lagt grunden till studiet av Draumkvædet — som gjort att Strömbäck föredragit att inleda Folklore och filologi med uppsatsen om denna måktiga och unika norska medeltidsballad om Olov Åstesons syner och upplevelser i helvete, skärseld och paradiset under hans långa extatiska dvala från julnatt till trettondag. Kvädet rymmer många inslag av lärt och kyrkligt ursprung. En rad motiv stannar otvivelaktigt ytterst från medeltidsvisioner av den holsteinska Godschalks-visionens eller den engelska Thurkill-visionens typ, stoff som spritts på litterär väg och genom prästerskapets förkunnelse. Men detta stoff har av allt att döma långt före kvädets avfattning uppsugits i folktraditionen, förmängts med urgamla nordiska hindsidesföreställningar, anpassats efter inhemska förhållanden och slutligen konstnärligt bearbetats av en okänd skald, så att Draumkvædet blivit lika omiskännligt norskt som Dantes Divina commedia är italiensk. Draumkvædet bör, menar Strömbäck, snarast hänföras till senmedeltiden. Ett tungt vägande bidrag ligger just i demonstrationen av hur sent spår av såväl fornnordisk mytologi som tidig visionslitteratur dröjt sig kvar i nordisk folketro och folkfromhet. För en senare datering än den som Moltke Moe pläderat för (tidigt 1200-tal), argumenterar också Knut Lies-tøl i sin gedigna monografi Draumkvædet. A Norwegian visionary poem from the Middle Ages (Oslo 1946), som utkom samma år som Strömbäcks Om Draumkvædet. Det är av största intresse att se hur de båda forskarna, som arbetat oberoende av varandra, på flera väsentliga punkter med skilda motiveringar kommit till likartade resultat. Hos dem bägge är det också framförallt idé- och motivanalysen som står i centrum. Ett viktigt komplement till de båda arbetena utgör Karl-Ivar Hildemans I marginalen till Draumkvædet (i Medeltid på vers, Stockholm 1958), där granskningar av stilgrepp och versteknik leder till slutsatsen att Draumkvædet tillkommit under medeltidens slutskede.

Visan om Sankte Staffan och hans fem fålar är en ballad som alla känner till. Vi har hört den så ofta, att vi vanligtvis inte ägnar dess innehåll minsta eftertanke. För den som känner balladerna står det emellertid klart, att visan, så som vi

brukar höra den på jularna, på ett egendomligt och för äkta folktradition avvikande sätt är blotad på handling och mening. I Kring Staffansvisan demonstrerar Strömbäck att denna glättade och utslätade version ej är ursprunglig. Bara för några decennier sedan, medan visan fortfarande sjöngs vid ungdomens tiggarevandringar på andandagen, hade den till en del ett annat innehåll. Verserna om vattnandet av hästarna brukade, när omständigheterna så påkallade, utökas med musigt värtaliga hotelser och förbannelser, riktade mot snåla och ogina husbönder och matmödrar, såsom:

”Vill inte bonden giva öl,
skall han få heta torves-knöl;
vill inte gumman giva ljus,
skall hon få heta kalvskinns-mus.”

Men inte heller dessa längre och mera burleska former är de ursprungligaste. Äldst var visan i likhet med andra ballader berättande. Dess innehåll utgjordes av en medeltida legend om Stefanus, Herodes stallknekt, som fick se den underbara stjärnan och förstod att konungarnas konung blivit född. Herodes slår dock bort budskapet — det vore en lika stor omöjlighet som att den stekta tuppen på hans bord skulle kunna gala. Denne flyger då genast upp och förkunnar med gäll röst att Frälsaren kommit till världen. Då låter Herodes i sin vrede stena Stefanus, som blir den förste martyren för den kristna tron. I denna ursprungliga form finns visan helt eller fragmentariskt bevarad i bl. a. England, på Färöarna, i en dansk 1700-talsuppteckning samt i några få varianter från Uppland och Åboland, varav några först helt nyligen blivit uppmärksammade och inspelade. Detta utgör, inom parentes sagt, en välbehörlig tankeställare för dem som menar att det numera är lönlöst att söka efter äldre traditioner i fältet. Vad som allmänt hänt är emellertid att den gamla Staffan och Herodes-balladen i och med att den började sjungas vid ungdomens tiggarevandringar ändrades till sitt innehåll. Man skulle besöka många gårdar, och man nöjde sig därför med att sjunga några få strofer, varpå man snabbt kom till huvudsaken — begäran om traktering. Kring Staffansvisan illustrerar således på ett ypperligt sätt hur folkdiktningens utveckling och förändringar blir förståeliga först mot bakgrunden av dess plats och roll i folklivet; ändrade funktioner får genomgripande konsekvenser

också för form och innehåll. Av det sagda framgår också, att visans Staffan inte — såsom man tidigare ofta antagit — har något att skaffa med Hälsinglands apostel Staffan eller Stenphi. Hur protomartyren Stefanus, som enligt Bibeln uppträder först efter Kristi uppståndelse, i legenden och visan kommit att bli Herodes stallknekt är en annan fråga, vars lösning Strömbäck kommit på spåren i *St Stephen and the ballads* (Arv 1968), där det medeltidsikonografiska materialet också utförligare granskas. Det är roande — och tänkvärdt för personer som till äventyrs associerar folklivsforskning med överspänd patriotism eller lokalpatriotism — att det är en forskare som är uppväxt i Hälsingland som insatt Staffansvisan i dess rätta internationella sammanhang. Detta tycks mig vara ett bland de många skolexemplen i föreliggande bok på *nordisk och jämförande folklivsforskning*, på hur nordiskt material belyses och förklaras av kontinentala traditioner och hur vi i vår tur härigenom tjänar den internationella forskningen. Hur någon som tagit del av Strömbäcks skrifter kan finna termen oklar, är det mig kapitalt omöjligt att fatta.

Som inledningsvis framhållits ger Folklore och filologi en ypperlig översikt över författarens mångsidiga intressen och spännvidden i hans metodiska infallsvinklar. Detta hindrar inte att man kunde önska att urvalet ur hans produktion gjorts fylligare. En princip har tydligen varit att artiklar som blott förelegat på utländskt språk har uteslutits. Som nämnts är heller inte de sju sista årens produktion representerad. Om så varit fallet hade bredden och jämnheten i Strömbäcks forskningar blivit än kraftigare accentuerade. Men t. o. m. med iakttagande av nyssnämnda begränsningar skulle det ha varit lätt att sammanställa ytterligare ett urval av samma storlek och klass som det vi nu har fått taga del av. Till sådant som recensenten särskilt saknar hör Bröderna Grimm och folkminnesforskningens vetenskapliga grundläggning (Arv 1945), som kunnat representera Strömbäcks lärdomshistoriska skriftställarskap, samt något eller några prov på hans studier berörande samiska traditioner.

Orsakerna till Dag Strömbäcks framgångar som vetenskapsman och forskarhandledare är säkert många. Till de mest väsentliga faktorerna hör likväl den smittande glädje med vilken han alltid gripit sig an sina uppgifter. Det torde inte vara många som med större rätt skulle ha kunnat sätta det stiernhielmska *Quam dulce est sapere*

som motto över sin produktion. Endast på ett ställe i Folklore och filologi märker man en ton av missmod. Folkloristiken har, heter det i företalet, "att kämpa med stora svårigheter för att få behålla sin ställning som vetenskaplig disciplin vid våra svenska universitet." Det saknas heller inte skäl till misströstan. Vi tycks befinna oss på toppen av en våg av kulturfiendlig modernitetskult. T. o. m. inom folklivsforskarnas egna led har somliga hemfallit åt den egendomliga villfarelsen att man kan bedriva en traditionslös traditionsforskning. För en forskare vars ideal alltid varit apollonisk klarhet måste också det nu -- liksom periodvis tidigare -- uppblossande raseri som tar sig uttryck i att många förslösar sin energi på att skapa uppsättningar av innehållstomma termer och träta med sina kolleger om deras betydelse, te sig tämligen deprimerande. De insinuationer om att Uppsala skulle sakna en

folkloristisk tradition som då och då i tal och skrift framställts i samband med de nu i många år pågående diskussionerna om uppsalaprofessurens benämning och inriktning är också ett tecken på den akademiska debattens förfall. Tolerans gentemot andra inriktningar och ett aktivt främjande av forskning utaför det egna områdets gränser hör inte till sådant som man normalt brukar räkna en forskarskola till last.

I längden kan ingenting ersätta den omedelbara kontakten med primärkällorna. En ny generation kommer småningom att till fullo inse, att det förgångna långtifrån att vara något förlegat och dött är en omistlig del av det närvarande och levande. I en framväxande folkloristgenerations strävan att berika kunskapen om människans livsvillkor och innersta väsen kommer -- om min tro är rätt -- Dag Strömbäcks forskning att bli en inspirationskälla, som inte kommer att sina.

Vad är maritim etnologi?

Av Carl Olof Cederlund

Sömand, fisker, skib og værft. Introduktion til maritim etnologi. Redaktion: Nordisk maritimhistorisk arbejdsgruppe ved OLOF HASSLÖF, HENNING HENNINGSEN, ARNE EMIL CHRISTENSEN. Rosenkilde og Bagger. Köpenhamn 1970. 333 s., ill. Pris inb. da. kr 67: 80.

Nordisk maritimhistorisk arbejdsgruppe är en sammanlutning av forskare och museimän verkande som "pressure group" med målsättningen att driva fram etnologisk och historisk forskning och undervisning inom det maritima området. Gruppen har bl. a. startat och genomfört fältseminarier och symposier med internordiskt deltagande. Huvudmannaskapet tillkommer docent Olof Hasslöf, tidigare förste intendent vid Statens sjöhistoriska museum i Stockholm, numera universitetslektor och en tid vik. professor vid Institutet för europeisk folklivsforskning vid Köpenhamns universitet. Det är sju medlemmar i denna grupp som står bakom utgivandet av det här recenserade arbetet, vilket innefattar ett förord, författat av prof. Axel Steensberg, och tio avsnitt behandlande skilda maritima ämnen.

Boken skall, såsom dess undertitel anger, vara en introduktion till den del av den etnologiska vetenskapen som betecknas som maritim etnologi. I de fyra första avsnitten redovisar Olof Hasslöf grunddragen i det maritima näringslivet samt de riktlinjer i det vetenskapliga arbetet han anser vara de väsentliga och för vilka han länge pläderat. De återstående sex avsnitten utgör exempel på hur den vetenskapliga metodiken kan tillämpas inom olika sektorer av forskningsfältet ifråga. Dessa prov på det vetenskapliga kunskapssökandet visar hur olika forskarkaraktärer arbetar med varierande uppsättningar av metoder och med stöd av skilda slag av källmaterial. De innehåller också redovisningar av väsentliga forskningsresultat.

Läser man boken med hänsyn till de vetenskapliga resultaten lägger man särskilt märke till Henning Henningsens, Ole Crumlin-Pedersens och Arne Emil Christensens artiklar. Även Olof Hasslöfs sammanfattning av de resultat han delvis

redovisat i andra sammanhang, rörande huvudlinjerna i skeppsbyggnadskonstens teknologi, bör räknas till de intressanta resultatredovisningarna.

Henning Henningsen drar i avsnittet Sömandsliv ombord og i land. Kilder og indordningssystemer upp de riktlinjer han själv följt i sina forskningar rörande sjömanslivets olika aspekter. Han håller sig framförallt till förhållandena ombord på de havsgående segelskeppen under deras sista epok. Bl. a. ger han en utmärkt översikt över de typer av källmaterial som är av betydelse inom detta fält och över den källkritiska behandlingen av dessa. Hans balanserade framställning innehåller också många vettiga synpunkter på de allmänna principerna för forskning inom det maritima området, till vilka det finns anledning att återkomma längre fram.

Ole Crumlin-Pedersen har tagit upp ett ämne, som flera generationer forskare vridit och vänt på, nämligen frågan om ursprunget för den nordiska, klinkbyggda båtens konstruktion. Med utgångspunkt från en genomgång av tidigare bearbetningar och med stöd av nytillkommet källmaterial gör Crumlin-Pedersen en spännande analys av problemet. Ett ledande tema i framställningen är behandlingen och tolkningen av det arkeologiska fyndmaterialet med referens till de kunskaper om principerna för nordiskt båtbyggeri som insamlad muntlig tradition ger. Crumlin-Pedersen betonar bl a att det arkeologiska materialet är "stumt". En farkostlämning berättar i sig själv inte om hur den byggts. Det är genom expertens tolkning av fyndet man kan nå kunskap därom. Denna tolkning måste vara väl underbyggd genom en förberedande värdering av det källmaterial på vilket den baseras. Det är väsentligt att precisera de lösningar som är tänkbara som arbetshypoteser och att avskilja dem som faller utanför ramen för det rimliga. Detta resonemang är av central betydelse för skeppsbyggnadshistorikern-arkologen i hans arbete, både med rekonstruktion och med tolkning av fartygs-lämningar.

I Arne Emil Christensens uppsats behandlas ett annat skeppsbyggnadstekniskt ämne, som har

betydelse långt utanför den maritima intressefären. I fokus står den visuellt-motoriska metoden för kunskapsöverförande, som tillämpats i äldre båtbyggeri. Före läroböckernas tid var mästaren-lärarens demonstration av en arbetsprocess samt lärjungens memorering och motoriska kopierande av det demonstrerade en väsentlig form för överförandet av praktisk kunskap. Christensen analyserar hur denna princip tillämpats inom båtbyggeriet vad avser memorerandet av form och dimensioner utan utnyttjandet av ritning eller skrift. Det är en del av ett mycket litet bearbetat område, omfattande många slag av äldre arbetsliv, som på detta sätt belyses. Frågan är om inte den visuellt-motoriska inlärningsmetoden har en avsevärd betydelse också i dagens tekniskt avancerade och undervisningsmedvetna samhälle.

En förutsättning för både Crumlin-Pedersens och Christensens redogörelser är den princip som Olof Hasslöf redovisar i avsnittet om skeppsbyggnadskonstens teknologi, nämligen att i den vetenskapliga analysen sammankoppla tolkningen av föremålsmaterialiet med båt- och skeppsbyggarnas egna beskrivningar av sitt arbetsmanér. Den principen äger liksom Hasslöfs behandling av den europeiska skeppsbyggnadsteknikens historiska utveckling, vilken är huvudtemat i avsnittet, ett bestående vetenskapligt värde.

Förutom de ovan nämnda avsnitten innehåller Sömand, fisker, skib og værft (förkortas i fortsättningen SFSV), en historisk redovisning för dansk kompanisjöfart av Knud Klem, en undersökning av fiskerinäringens utveckling i ett fiskeläge på Hvaler vid Oslofjorden 1900—1965 av Kari Helmer-Hansen, en etnologisk redovisning av en sydsvensk varvsplats och det skeppsbyggeri som bedrivits där från 1860-talet och fram till 1940-talet av Nils Nilsson. Därtill kommer Olof Hasslöfs inledande avsnitt om Maritim etnologi och dess grannvetenskaper, Begreppet levande tradition samt Maritimt näringsliv i socialhistorisk belysning.

*

Arbetet bär som sagt undertiteln *Introduktion till maritim etnologi*. Det är främst med tanke på det syftet den bör recenserars. Bokens målsättning är vagt redovisad. Förutom den upplysning, som undertiteln ger, anges boken i förordet vara avsedd som "en håndsräkning og en opmuntring til maritimt etnologisk interesserede og stude-

rende". Den kallas där också "tekstbog [sv. ungefär = lärobok] i faget Maritim etnologi". Man får, med utgångspunkt från dessa uppgifter och från kännedomen om de målsättningar Nordisk maritimhistorisk arbetsgrupp har, förutsätta att boken som sitt viktigaste syfte har att utgöra en introduktion i ämnet för studerande på universitetsnivå. Behovet av en introduktion och en handledning i det aktuella ämnet är idag stort, dels med hänsyn till att etnologisk universitetsutbildning i ökad utsträckning inriktas på maritima förhållanden, dels med hänsyn till att fältundersökningsverksamheten inom samma område, vars teori boken tar upp till analys, är mer omfattande och mer djupgående, åtminstone i Sverige, än någonsin tidigare.

Den fråga som inställer sig när man gjort dessa konstateranden är om arbetet fyller de krav på allsidighet och översiktlighet som man på etnologie studerandes vägnar kan ställa på en introducerande handbok i ett vetenskapligt ämne. För att utröna detta får man vända intresset i första hand mot Olof Hasslöfs inledande avsnitt. Det är i dessa som de principiella synpunkterna på ämnets vetenskapliga behandling redovisas. Låt oss granska avsnitten kronologiskt och diskutera olika delfrågor i den ordning de kommer i texten.

Det första avsnittet ger inledningsvis en kort presentation av de vetenskaper som står etnologin och dess avläggare, den maritima etnologin, nära. Mer ingående behandlas den klassiska historieforskningen och den nordiska etnologin. Avslutningsvis introduceras förf:s eget ämne.

I samband med redovisningen av historieforskningen tar Hasslöf upp ett av de temata som är ledande genom de följande avsnitten, nämligen betonandet av att det skriftliga källmaterialiet ger en begränsad bild av förfluten verklighet. Skriftliga dokument är som regel uttryck för den syn som en mycket liten grupp, de skrivkunniga och ofta samtidigt de maktavande, hade på sin samtid. Historieforskarna blir genom sinhängenhet till de skrivna källorna bundna till en ensidig historisk syn. Det krävs av dem att de tar hänsyn till flera slag av källmaterial och att de mer mångsidigt utnyttjar olika vetenskapers metodiska resurser för att denna ensidighet skall upphävas.

Hasslöfs definitioner av grannvetenskaperna arkeologi, sociologi och kulturgeografi är ofullständiga och på sina ställen formulerade i en polemisk stil. Sociologin t. ex., vars teoribildning

ju har en mycket viktig roll gentemot den etnologiska vetenskapen, avfärdas på 10 rader, vilka bl. a. upptas av följande formulering: "sociologin här genom sitt namn, smidig anpassning till modern socialpolitik och skickligt bedriven marknadsföring av sina produkter blivit nutidens moderna samhällsvetenskap par preference". Under rubriken arkeologi hade man önskat någon form av beskrivning av den unga och starkt expanderande undervattensarkeologin, som ju förser skeppsbyggnadshistorikerna med ovärderligt källmaterial.

Även beskrivningen av etnologin och dess vetenskapshistoriska utveckling har en polemisk prägel. Hasslöf framhåller att etnologin i tidigare skeden hade en utpräglad inriktning mot den agrara näringen och mot den lantbrukande befolkningens kultur. Han anser också att denna inställning i stor utsträckning karakteriserar etnologien även idag. Han har alldeles rätt när han för tiden fram till andra världskriget framhåller denna ensidighet och påpekar att bl. a. det maritima närings- och samhällslivet därigenom länge lämnades utanför etnologins intressesfär. Det är i inte oväsentlig utsträckning Hasslöfs förtjänst att så inte längre är fallet. Han har i årtionden envist arbetat för att öka etnologernas intresse för den maritima samhällssektorn.

Idag bedrivs en omfattande etnologisk forskning på detta område och kvalificerade lärare med maritim inriktning vid flera universitetsinstitutioner har givit ämnet avsevärt vidgat utrymme i studiearbetet. Går man t. ex. igenom den registrering av inom Norden pågående, etnologiska forskningsprojekt som presenteras i Nord-Nytt 1970:3 skall man finna att de etnologiska arbeten med maritim inriktning som bedrivs idag till antalet överträffar både dem som sysslar med specifikt urbana förhållanden och även dem som kan karakteriseras som industriundersökningar. Dessa två kategorier tillhör tillsammans med de maritima de största projektgrupperna koncentrerade inom gemensamma intressesfärer. De överträffas med bara några få enheter av vad man skulle kunna kalla gruppen agraretnologiska projekt. Den största ämnesgruppen är den folkloristiska. Utmärkande för de agraretnologiska är emellertid, och det är det viktigaste, att de relativt sällan har som målsättning att undersöka agrara förhållanden för dessas egen skull. Den agrara kulturen har i praktiken inte längre något mervärde. De flesta undersökningar som inriktas

mot detta område bedrivs istället därför att de har något att ge av allmänt etnologiskt värde. Detsamma gäller också undersökningar inom andra samhällsområden. Mot bakgrund av detta förhållande och med kännedom om den inställning dagens etnologie studerande har till sitt ämne kan man konstatera att den bild Hasslöf målar upp inte stämmer särskilt väl med verkligheten. Just därför att en markant förändring har ägt rum under de senaste decennierna ger hans polemiserande intrycket av en kamp mot en inbillad motståndare.

Avsnittets presentation av den maritima etnologins framväxt begränsas i huvudsak till olika studier i båtbyggnadsteknik. Det är främst den verksamhet i vilken Hasslöf själv varit delaktig som redovisas. Man får därmed en högst ofullständig översikt över den vetenskapshistoriska utvecklingen. Utelämnade är en rad maritima inriktade undersökningar genomförda under 1940—50- och 60-talen vilka kommit att ligga till grund för forskningsutvecklingen inom olika delområden. Det kan räcka med att nämna insatser av svenska forskare som Granlund, Eskeröd, Hofrén och Humbla för att klargöra vad som avses.

Det man framförallt saknar i inledningen är emellertid en klar och uttömmande precisering av vad begreppet maritim etnologi innebär. Man lämnas i okunnighet om vad denna forskningsgren mer exakt skall inriktas på, vad som skiljer den från och vad som förenar den med den allmänna nordiska etnologin. En term som inte sällan används av arbetets författare, bl. a. i namnet på den arbetsgrupp som redigerat SFSV, är "maritim historia". Knud Klems välskrivna bidrag till SFSV är av rent historisk karaktär. Hur vill man se dess roll i denna introduktion till maritim etnologi och hur gör man distinktionen mellan de två begreppen? Det betonas att den maritima etnologin i förhållande till vetenskapen i övrigt berör "fält, som i väsentliga hänseenden är anorlunda beskaffade och alltså för materialinsamling och bearbetning kräver andra objektkunskaper och annan arbetsmetodik". Det hade varit av största intresse att få veta vilken arbetsmetodik det är som står utanför den som tillämpas inom annan etnologisk forskning.

I SFSV betonas upprepade gånger, och med rätta, behovet av maritimetnologisk utbildning. Utbildnings- och forskarverksamheten bedrivs idag i de nordiska länderna inom eller i nära samarbete med etnologiska "moderinstitutioner".

Verksamheten utvecklas i olika riktningar på olika håll. Det vore sannolikt olyckligt om utvecklingen skulle gå därhän att maritimetnologin bröt sig ut från den allmänna nordiska etnologin och gjorde sig självständig. Den senares teoribildning och den kännedom om ett mångsidigt närings- och samhällsliv etnologisk utbildning ger måste finnas med i maritimetnologens kunskapsförråd för att han skall kunna sätta in sitt ämne i de rätta sammanhangen och adekvat kunna använda sina specialkunskaper.

Det därpå följande avsnittet upptar en analys av begreppet tradition. Förf. utskiljer sex olika traditionsmedier genom vilka vittnesbörd och kunskap om människor, deras levnadsförhållanden och aktiviteter överföres mellan individer och grupper, mellan geografiska områden och olika tider. Det som dessa traditionsmedier överför är de olika slag av källmaterial med vilka historikern och etnologen har att arbeta.

Förf. menar att det existerar flera olikartade traditionsmedier vilka formar sex olika slag av tradition: 1) Muntlig tradition, som överföres genom ord och som måste insamlas genom uppteckning eller inspelning. 2) Skriftlig tradition som förmedlas genom det skrivna ordet. 3) Ikonografisk tradition som överbringas genom bildlig gestaltning av olika slag. 4) Manuell tradition dvs den visuellt-motoriska formen för överförande av kunskap vilken ovan beskrivits i anslutning till dess tillämpning inom båtbyggeriet. 5) Föremålstradition som överbringas genom olika slag av föremål tillverkade av människohand. Den sjätte och sista formen av tradition kallar förf. "social eller institutionell tradition". Om de första fem alla i grunden förutsätter ett överförande av något slag av information eller kunskap genom individens agerande utan specificering av de sociala eller kulturella ramarna så har denna givits andra förutsättningar.

Texten är på denna punkt svårtydd, men förf. synes mena att det finns tradition som enbart traderas genom större sociala enheter, "genom gruppbildningar och institutioner, som tillsammans gestaltar mänskliga samfund med deras seder och bruk, rättsnormer och andra beteenderegler". Därmed placeras denna traditionskategori, logiskt sett, inte i samma linje som de övriga. Sådana kulturelement som ansetts överföra t. ex. föremålstradition och skriftlig tradition (olika slag av föremål och dokument) tillskrives nu egenskapen att också kunna manifesteras social

tradition. Man kan uttrycka det så att förf. definierar de första fem kategorierna med hänvisning till den *form* traderandet har. För den sjätte blir utan närmare motivering istället *innehållet*, den sociala eller institutionella funktionen, karakteristisk. Analysen av denna för forskningen viktiga fråga framstår därför som ofullständig.

I det sista av Hasslöfs bidrag Maritimt näringsliv i socialhistorisk belysning ges en översikt över det maritima näringslivets historiska utveckling från medeltid fram till 1800-talets slut. Betoningen ligger på sjöfarten, men även fisket behandlas. I centrum för förf:s intresse står förhållandet mellan den ovannämnda utvecklingen och de ekonomiska doktriner och privilegiesystem som de styrande och de mäktiga påtvingade bl. a. det maritima näringslivet. Avsnittet avslutas med en översikt över olika maritima organisationsformer och företagstyper. Framställningen splittras i onödig utsträckning av utvinningar (t. ex. ang. olika samhällsdisciplinernas vetenskapliga inriktning) och upprepningar (t. ex. ang. etnologins agrara intresse), vilket gör att avsnittet ger för litet av väsentliga, faktiska uppgifter om det behandlande ämnet, t. ex. om sjöfartsnäringsens utveckling.

Den historiska resumén förs fram till 1800-talet, det sekel då det gamla privilegiesamhället bröts sönder för att bereda plats åt en ny och i många avseenden förändrad struktur inom maritimt samhälls- och näringsliv. Denna begränsning av redovisningen må kunna förklaras med att förf., vilket gäller innehållet i SFSV överhuvudtaget, i första hand velat skildra den äldre utvecklingen. Samtidigt medför den att läsaren förblir okunnig om karaktären av den omdaning och omstrukturering, som präglar utvecklingen från 1800-talets slut och in i vårt sekel. Etnologer med maritim inriktning arbetar i allt större utsträckning med detta skede. Genom att det maritima näringslivets utveckling under 1900-talet inte redovisas och analyseras framlägges det enda av arbetets tio avsnitt, som behandlar en modernare samhällsproblematik — Kari Helmer-Hansens Et utvaer i vekst — utan den nödvändiga bakgrundsteckningen.

*

Henning Henningsens avsnitt rörande sjömanskulturen har principiellt intresse bl. a. därför att han tar upp frågan om sitt ämnes avgränsning. Klara besked om vilket arbetsfält man egentligen inmutar saknades ju i inledningen. Henningsen tar

visserligen främst sikte på sitt eget specialområde, men resonemanget har ändå allmängiltig karaktär.

Hasslöfs inledande ämnesbeskrivning tar fasta på "fartygen, det maritima närings- och samhällslivet och den mot havet orienterade bebyggelsen, som satt sin prägel på kustbygderna, där befolkningen varit talrikast och förmedlat kontakterna med yttvärlden". Han nämner också "sjöbrukarnas liv och gärning" som ett av den maritima etnologins intressen. Det han i fortsättningen tar upp till behandling är främst träskeppsbyggnadstekniken, fisket, bondeseglationen samt mer differentierade former av sjöfart, t. ex. handelskompaniernas seglation.

Henningsen registrerar ur sitt perspektiv den havsgående segelfarten, sjöfart på innanvatten, ång- och motorfartygens seglation, livet ombord på örlogsfartygen och på fiskefartygen som centrala forskningsområden. Han nämner de tekniska förutsättningar, som spelar så stor roll för de maritima näringarna, t. ex. skeppsbyggeri och navigation. Med sjömannen-människan i centrum av bildfältet urskiljer han också sådana faktorer som sjöfolkets härkomst, utbildning, hemmiljö, skeppet som arbetsplats och livsmiljö, sjömannens andliga och religiösa liv, besättningens sociala struktur osv. Han betonar att forskningen bör inriktas på nutid likaväl som förfluten tid. Henningsens ämnesöversikt vidgar i hög grad perspektivet på ämnesområdet, flera tidigare ej nämnda men för forskningen väsentliga områden uppmärksammas.

Men trots att ämnesområdet utökas har det ändå inte presenterats i systematiserad form, systematiserad vad avser omfattning och innehåll. Inpräntar man hos läsaren behovet av etnologisk forskning inriktad på maritima förhållanden är det väsentligt att också lämna klara besked om vad man arbetar med. För läsaren blir intrycket splittrat eftersom olika författare ser ämnet på skilda sätt.

"Maritim" är det adjektiv som används när man i SFSV vill karakterisera sitt ämne. Låt oss se närmare på det begreppet. Vad har termen för innebörd och, framförallt, hur skall man definiera dess betydelse sett i relation till näringsformernas utveckling inom det mänskliga samhällets ram. (Frågan begränsas här till det svenska språket vilket huvudförf. använder.)

I Svenska Akademiens Ordbok tas termen upp i följande bemärkelser:

1. "som (företrädevis) förekommer vid havet" eller "som betingas av närheten till havet" (t. ex. maritimt klimat i motsats till kontinentalt).

2. om stad = "som har sjöfart, sjöfarts-".

3. "som har avseende på eller sammanhang med en stats sjöförsvaret".

Termen kan alltså användas dels allmänt med avseende på t. ex. klimatologiska eller naturgeografiska förhållanden, dels med avseende på olika mänskliga verksamhetsformer. I bägge avseendena förutsättes en betingelse, ett beroende, en präglning av havet.

I vilka relationer står då människan och det mänskliga samhället till havet?

I SAOB anges som exempel på maritimt präglade företeelser med anknytning till mänsklig aktivitet de som har med sjöfart eller sjöförsvaret att göra. Man kan vidga definitionen genom att se problemet i ett historiskt perspektiv: Människan har utnyttjat hav och sjö på olika sätt sedan tidernas morgon. Man har för det första samlat föda och andra råvaror i vattnet. Man har för det andra använt det som färd- och transportväg. Dessa två verksamhetsformer är grunden i människans maritima aktivitet. Låt oss kalla dem för *sjöbruk* resp. *sjöfart*. De är sällan isolerade från varandra. I stället finner man dem ofta sammanvävda i olika kultursammanhang. Man urskiljer också en tredje komponent, som spelat en lika dominerande roll i människans förhållande till havet. Det är den organiserade formen för "homo sapiens" allestädes närvarande aggression — i detta fall alltså *sjökrigföringen* eller *sjöförsvaret*. Även här gäller regeln för samband mellan huvudkomponenterna. Motiven för sjökrig har varit många, men mycket ofta har det i grunden varit fråga om att behärska havet och dess handelsvägar.

Om man kan betrakta sjöfarten, sjöbruket och sjöförsvaret som de tre grundläggande faktorerna i relationen människa—hav, så ger dessa grundvalen till det forskningsområde som diskuteras här. Man kan föra resonemanget vidare genom att fråga vilka områden de tre begreppen mer exakt spänner över. För att få ett svar måste man fullfölja sönderdelningen av helheten.

Man kan sönderdela sjöfarten i en rad sammanhängande faktorer: t. ex. skeppsbyggeri, redoriformer, bildandet av besättningar, utformningen av livet ombord, framdrivningsteknik och navigation. Dit hör också laster, trader, hamnväsendet med anläggningar och omland, lastning och loss-

ning. En liknande uppdelning kan man göra beträffande sjöförsvaret. Under detta hör t. ex. den marina organisationen och dess förankring i samhället, skeppsbyggeri, rekrytering av manskap, personal- och kommandostrukturen om skeppsbord, marin taktik och strategi, vapentechnik, defensiva åtgärder och anläggningar inom sjöförsvaret, samt även landbaserna — de marint dominerande samhällsstrukturerna. Den helt dominerande formen av sjöbruk i Norden är fiskerinäringen. Viktiga komponenter inom denna är båtbyggnadsteknik, besättningen, livet ombord, teknik, gruppbildningar och organisationer för olika former av fiske, avsättningsformer och avsättningsområden samt fiskarsamhället. Man skulle kunna fortsätta sida upp och sida ned med att utveckla vad som ryms inom de tre begreppen sjöfart, sjöbruk och sjöförsvaret. En sådan katalogisering ryms inte här. Däremot skall man lägga märke till att vissa företeelser återkommer under samtliga de tre grundbegreppen. Skeppsbyggnadsteknik hör liksom besättningen och livet om skeppsbord till dessa *centrala områden*. Till dem bör man också räkna de delar av samhället, som i socialt, ekonomiskt och kulturellt hänseende är dominerade eller påverkade av maritim näring och aktivitet, dvs. främst kustsamhället.

Det är sannolikt svårt att urskilja en skarp gräns mellan det maritima komplexet i samhället och samhället i övrigt. De maritima elementen har ofta ett direkt och integrerat samband med andra ekonomiska och sociala element. Vill man besvara sig med gränsdragningar sker det sannolikt bäst med utgångspunkt från konkreta exempel på maritima företeelser.

Nu bör man akta sig för att betrakta de tre grundbegreppen som allomfattande. De är visserligen av maritima aktivitetsformer de äldsta och de som lämnat de bredaste spåren i det mänskliga samhällets historia, men det finns andra. En sådan anknyter till människans behov av omväxling och avspänning och till hennes tävlingslust. För hundra år sedan hade sjösport och till hav och sjö förlagd fritidsaktivitet ett minimalt utrymme i människornas liv — i dagens välförståndssamhälle får miljontals människor sysselsättning och engagerat deltagande i dessa verksamheter på olika sätt. Dels i produktionen av sport- och nöjesbåtar och många andra artiklar med liknande syfte, dels i samband med sportutövning och rekreation till sjöss.

Vi återgår till resonemangets utgångspunkt. De

tre maritima huvudbegreppen kan tillsammans sägas bilda en sektor av mänskligt samhälls- och näringsliv, betingad av havet. Som recensenten ser denna sektor är den ett fält där många samhällsvetenskaper, historiska och andra, har rätt och anledning att bedriva forskning: t. ex. etnologi, socialantropologi, sociologi, historia, både ekonomisk, social-, teknik- och militärhistoria, arkeologi och kulturgeografi.

En del resultat har presenterats av olika vetenskaper, med utgångspunkt från deras resp. metodföretagningar, oändligt mycket mer kommer att göras. Det föreligger utomordentliga möjligheter att utveckla en tvärvetenskaplig forskning inom denna samhällssektor, kanske med ett direkt samarbete mellan olika vetenskaper inte bara i insamlingsskedet utan också i bearbetning och resultatpresentation.

Självklart har etnologin en betydelsefull, ja central roll, i detta sammanhang, genom sina metodiska förutsättningar och genom de grundläggande insatser, som redan gjorts. Etnologins vetenskapliga målsättning och teoretiska förutsättningar har diskuterats av åtskilliga forskare under 1900-talets lopp, senast av Åke Daun i Rig 1970 (s. 65 ff). Den fråga som mer ingående borde ha redovisats i SFSV är, som tidigare framhållits, vad som krävs av vidareutveckling och specialisering inom etnologin inför utforskningen av den maritima samhällssektorn, vad vetenskapen ifråga mer preciserat har för roll i det sammanhanget.

Det skulle bära för långt att ta upp en diskussion om detta i denna recension. Det som återstår är att belysa SFSV:s behandling av det maritima ämneskomplexet mot bakgrunden av den ovan givna mer systematiserade synen på det samma.

Mest iögonfallande är att man knappt mer än snuddar vid det som här definierats med begreppet sjöförsvaret. Det är kanske onödigt att framhålla vilken betydelse detta i sina olika delar haft för nordiskt samhällsliv. Några få exempel skall dock ges. Ur historisk och även etnologisk synvinkel kan nämnas sjöförsvarsorganisationen som en av grundstenarna i samhällsbyggnaden i det vikingatida och tidigmedeltida Norden. Under den nya tidens långvariga ofredstider begränsades resp. styrdes sjöfartens omfattning och inriktning hårt av de sjömilitära förvecklingarna, stora delar av handelsflottan seglade i flottans tjänst som transportfartyg. Gränsen mellan örlogsflotta och handelsflotta suddades på så sätt delvis ut.

Sambandet dem emellan befastes genom t. ex. det system som gav bevärade handelsfartyg, beredda att tjäna örlogsflottan, avsevärda tull-lättnader. Örlogsflottans folk var som Henningsen påpekar delvis rekryterade från handelsflottan. Tusentals skärgårdsbor har varje år århundradena igenom avtjänat sin tid på flottans fartyg, vid flottbaser och försvarsanläggningar längs kusten. De har tvingats in i för dem obekanta, men särpräglade miljöer och de har återvänt hem med ökade erfarenheter, nyförvärvade egenskaper och färdigheter. Flottans skeppsbyggnads- och anläggningsverksamhet har spelat stor roll i kustbefolkningens ekonomiska liv genom de möjligheter till arbete, råvaruavsättning och befraktning de medförde. I vissa kustsamhällen, och även städer, har det marina inslaget dominerat samhällsbilden och präglat den bakomliggande sociala strukturen.

Ett sista exempel får anknyta till det äldre träskeppsbyggeriet: generationer av svenska båt- och skeppsbyggare har skrivits ut till tjänsten som timmermän vid flottans varv. De har fått arbeta under utländska skeppsbyggmästare, enligt metoder emanerande direkt från de stora, samtida sjönationernas skeppsbyggnadskonst. Deras egna inhemska betingade erfarenheter konfronterades med ett främmande och tekniskt mer utvecklat kunnande. Ett ständigt flöde av praktisk, skeppsbyggnadsteknisk information har genom flottans varvplatser gått till allmogens skeppsbyggare. Kunskapsspridningen har också skett på ett mer aktivt sätt. Såsom t. ex. när en holländsk skepps-

byggare vid ett av kronans varv i början av 1600-talet fick order att resa runt till olika allmogeskeppsbyggare för att instruera dem i byggandet av en fartygstyp som han utformat för flottans ändamål.

Det innovationsförlopp som här antytts — den från marinen utgående påverkan på den nordiska skeppsbyggeriteknikens utveckling sedan 1500-talet — har i SFSV helt glömts bort vid analysen av de faktorer som påverkat denna utveckling.

*

Avslutningsvis kan man konstatera att ungefär halva textmassan i SFSV behandlar skeppsbyggeri. Detta centrala ämne inom maritimt näringsliv har därigenom fått en mycket god belysning. Detsamma gäller livet om skeppsbord över vilket Henningsen ger en utmärkt översikt. Bristerna finner man i de teoretiska avsnitten och i de stycken som avser att belysa sjöfart och fiske. Det är inte de två exempelredovisningarna som brister, utan den avvägda och objektiva översikten över dessa näringars utveckling fram till nutid, deras inpassning i samhället i övrigt och de väsentliga etnologiska problem de rymmer, som saknas. Sjöförsvaret är som sagt helt satt på undantag.

Har läsaren sitt intresse inriktat på äldre träskeppsbyggeri då utgör de avsnitt som behandlar detta ämne i SFSV en utmärkt handledning. Men som helhet, såsom introduktion till maritimt betingad etnologi, är dess användbarhet således begränsad.

Fältdarbetet. Synpunkter på etno-folkloristisk fältdforskning. Utg. av Suomalainen Kirjallisuuden Seura och Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1968. 177 s.

Den finländska sektionen inom Nordisk etnologisk-folkloristisk arbetsgrupp tog 1965 initiativet till ett nordiskt fältdarbetsseminarium för etnologer och folkloristiker. Detta anordnades i Vörå i Österbotten under juni samma år med deltagare även från Danmark, Norge och Sverige. På grundval av vad som härunder framkom i diskussionsinledningar och under kritisk granskning av dessa har ett antal deltagare nedskrivit vad som några år senare framlades i föreliggande arbete, redigerat av arkivarien Urpo Vento vid Finska litteratursällskapets folkminnesarkiv i Helsingfors. Det betonas inledningsvis, att inläggen tar sikte på att intensifiera diskussionen om traditionsforskningens fältdarbetsmetoder.

Denna målsättning är verkligen mycket framlyst och en anmälare kan endast stryka under, hur värdefullt det är att denna skrift blivit publicerad. Var och en som intresserar sig för den etnologiska (och folkloristiska) forskningens framtid har anledning att ta del av den och det är bara att beklaga, att en anmälan så sent framkommer inför detta forum.

Lauri Honkos inledande kapitel om Folkloristisk insamlingsteknik är magistralt i sin klara och koncentrerade framställning och bygger på rik erfarenhet. Det kompletteras av Juha Pentikäinen med ett avsnitt kallat Textfrågor, kontextfrågor och källkritiska frågor i intervjun. Författaren trycker med rätta på en mycket öm punkt, när han skriver: "Såväl inom den folkloristiska forskningen som i insamlingen har texten alltför ensidigt varit föremål för uppmärksamhet. Traditionens kontext har man i allmänhet försummat att beakta. För det teoretiska betraktelsesätt enligt vilket folklore var en kvarleva, som återspeglade det förgångna, var det rent av överflödigt att insamla uppgifter rörande traditionens tidigare eller senare kontext" (s. 26). Det behöver väl inte förbli en hemlighet att det i hög grad var otillfredsställelsen med denna ytliga insamlingsteknik som på 1920-talet kom många av oss, som var djupt engagerade i folkloristiken, att flytta över vårt huvudintresse till andra sidor av folkkulturen.

På en punkt skulle jag vilja sätta ett frågetecken vid Pentikäinens framställning, nämligen då

han refererar Alan Dundes förslag att använda termen *metafolklore* om "folkloristiska utsagor om folklore". Användningen av denna term synes inte ägnad att medföra någon ökad klarhet. Jag erinrar om att enligt gängse vetenskapligt språkbruk det som parallellt anförda *metalanguage* inte betyder "lingvistiska utsagor om språket" utan det språk av frasering, gester, åtbörder etc. som åtföljer det egentliga språket.

Boken om Fältdarbetet innehåller även i övrigt många kloka anvisningar och råd av kunniga handledare. Endast några få av bidragen kan här bli kommenterade. Inte minst värdefulla är de, där respektive författare i konkret form redogör för sina egna erfarenheter. Detta är t. ex. fallet med Outi Lehtipuros och Juha Pentikäinens avsnitt Om folkloristisk familjeforskning. Detsamma är fallet med Bo Lönnquists och Urpo Ventos inträngande analys av en enquête-undersökning om Skolbarnen som traditionsbärare och sagesmän. Det vore att hälsa med tillfredsställelse om även hos oss, liksom i England och på andra håll i världen, barnens folklore ägnades ökad uppmärksamhet. Ehuru resultaten redan blivit förebildligt publicerade i annat sammanhang, läser man med intresse Poul Balle-Petersens, Finn Grandt-Nielsens och Karsten Lægdsmands redogörelse för de metodiskt förebildliga undersökningarna av ett stort antal rivningsfastigheter i det centrala Köpenhamn.

Mera handfast kunskap lämnar Göran Rosander i sina anvisningar beträffande Etnologisk fältorientering och total undersökning. Man ger honom emellertid rätt i att de olika indelningar av själva stoffet som han ger prov på har den gemensamma egenskapen att de är tråkiga (s. 119). För den som så förmår är det nog mera lyckosamt att försöka gå egna vägar. Både Rosander och andra av författarna går en smula utanför vad man vanligen menar med fältdarbete, när de behandlar också forskning i arkivaliska källor (alltså inte blott i folklivsarkiven utan även i de administrativa arkiven och liknande). Men detta är helt visst motiverat, i det att sådana studier i många fall måste föregå ett framgångsrikt arbete i fältet. Nyttig är likaledes Nils Storås utförliga framställning om Frågelistan — ett insamlingsmedel.

Ett allmänt intryck som en läsare av min generation får om boken är känslan av vilken oändlig — och tyvärr ofta inte tillräckligt tillvaratagen! — fördel framför våra yngre kolleger vi hade,

när vi långa tider kunde leva i den miljö vi studerade och sålunda utan ringaste svårighet tillämpa vad som numera kallas "observationsmetoden". Förvisso hade den ofta också karaktären av "participating observation", och många av oss lärde känna arbetsmetoderna handgripligt och hade därvid rikliga tillfällen att även få en viss insikt i tankevanor och tankeliv. Det gav lärdom för livet, men denna får självfallet inte överdrivas. Skarpsynta iakttagare kan få ut mycket av vad de iakttagar, utan att de tar verklig del i det liv de vill se mera av än vad man ser med ögonen. Jag erinrar om Bronislaw Malinowski — hans efterlämnade dagböcker visar klart, vilken distans han höll till sina studieobjekt. Och bland svenskar vår egen August Strindberg, sommargästen från huvudstaden, som förmådde att ge en så häpnadsväckande konkret och allsidig bild av livet på Kymmendö!

Allt i denna bok är givetvis inte fullgånget och det vore också orimligt att begära. Man läser t. ex. — road! — om en forskare som finner förklaringen på ett fiskeplatsnamn på Färöarna "ved å be informantene mine om forklaring — — — og fordi jeg på et tidlig tidspunkt under innsamlingsarbeidet hadde den hypotesen at supranormal tru og skikk i noen tilfeller kunne ventes å ha gjort seg gjeldende ved navngivingen av fiskeplasser" (s. 154). Det ingår i den socialantropologiska skolastiken att på detta sätt låta läsaren ta del av de små funderingar man kan ha haft och som man går i fält för att "verifiera" eller "falsifiera". Osökt erinrar vi oss säkerligen de "dispositioner", som stränga lärare krävde som inledning till varje uppsats i vår barndoms skola. Man gripes av en misstanke att det kanske är detta tillvägagångssätt som gör det möjligt för en "fältforskare" att efter förvånansvärt kortvariga besök på de aktuella platserna ge bestämda besked även i mycket komplicerade frågor och när det gäller för vederbörande tidigare alldeles främmande kulturområden.

Emellertid ger Mats Hellspong och Orvar Löfgren på annat ställe i boken en långt mera nyanserad framställning av hithörande problem (s. 147). De anför i detta sammanhang Sidney och Beatrice Webbs kloka ord om nybörjarna på området: "They fail, it has been said, because they set out to prove something rather than to arrive at the truth, whatever it may be."

Gösta Berg

KARL GUSTAF HILDEBRAND: *Erik Johan Ljungberg och Stora Kopparberg*. Uppsala 1970. 666 s., ill.

Karl-Gustaf Hildebrand har utkommit med ett mycket omfattande arbete om Stora Kopparbergs Bergslag, som i tiden täcker de fyra sista decennierna av 1800-talet samt åren fram till första världskriget. Historikernas intresse för detta gamla företag har tidigare huvudsakligen ägnats kopparbrytningens storhetsperiod, medeltid och vasatid. Den epok Hildebrand här behandlar är den skickesediga då det traditionsrika Bergslaget tog det inte alldeles lätta steget över till en modern storindustri. I inledningskapitlet vidgas dessutom perspektivet bakåt till en förtjänstfull översikt av Bergslagets gradvisa omstrukturering under 1600- och 1700-talen. De många kopparbergsmännens individuella insatser under 1600-talet ersattes under följande sekler av ett passivt delägarskap, där de egna arbetsinsatserna kom att spela en allt mindre roll, först i gruvbrytningen, senare i smältningen. En på otaliga enheter spridd verksamhet ersattes långsamt av en koncentrerad bolagsdrift. Under 1800-talets slut accentuerades denna utveckling av samlandet av en dominerande del av bolagets på många hyttor och hammare spridda verksamhet till Domnarfvets järnverk. Det är denna epok som Hildebrand ägnat sin forskning, men genom perspektiven i inledningskapitlet ger boken även en skiss av de viktigare dragen i Bergslagets organisatoriska utveckling under en längre tid.

Hildebrand bygger huvudsakligen sin framställning på material i Stora Kopparbergs centralarkiv i Falun. I en efterskrift diskuterar han dessa källor, bl. a. årsberättelser, protokoll och brev. Särskilt brevmaterial har kommit till flitig användning. Detta sammanhänger med författarens ansträngningar att bestämma olika ledande personers inverkan på utvecklingen inom bolaget. Särskilt gäller detta om företagets disponent åren 1875—1913, Erik Johan Ljungberg, vars formande roll varit så märklig och avgörande att hans namn kommit med i bokens titel. Detta stora arbete om Stora Kopparbergs Bergslag 1862—1913 är med andra ord samtidigt en företagarmonografi, skarpsynt och nyanserad på ett inte alldeles vanligt sätt. Detta var ju en tid då en dynamisk företagare på landsbygden i hög grad var samhällsbyggare och hans personlighet och idéer hade stor betydelse för ortens sociala välfärd och kultu-

rella miljö. Ljungberg kom ifrån en bergsmansfamilj i nedre Bergslagen, hamnade tidigt i praktiskt arbete och gjorde genom olika tillfälligheters spel en förbluffande snabb karriär i Uddeholmsbolaget. Från tjänsten som förvaltare i Munkfors hämtades han 32 år gammal till Bergslagens disponentbefattning. I en anrik näringsgren där släktrationerna ännu spelade en så viktig roll, var Ljungbergs avancemang till denna betydelsefulla tjänst något mycket ovanligt, påpekar Hildebrand, och hans karriär skulle även i fortsättningen bli ytterst framgångsrik. I början av 1900-talet bedömdes han av många som landets skickligaste industriman. Hildebrand behandlar även de insatser som Ljungberg kom att göra utanför Bergslagens sfär. Åren före kriget spelade han rollen som mäktig påtryckare i vissa samhällsfrågor. Han agerade t. ex. för en mer praktiskt inriktad folkskoleundervisning, en insats som dock beredde honom en viss besvikelse.

En av huvudfrågorna i Hildebrands arbete är bedömningen av bolagets olika näringssektors bärkraft och lönsamhet under perioden. Den som till äventyrs tänkt sig 1800-talets Bergslaget som ett statiskt bergslagsrike med tryggt ämbetsmässig framtoning får här sin bild korrigerad. Det är påfallande hur orolig tiden var med snabbt skiftande konjunkturer och ovissa framtidsbedömningar. Stora Kopparbergs Bergslag utvecklades till ett mycket stabilt och lönsamt företag under dessa decennier, men det var långtifrån någon självklar eller smärtfri utveckling.

Av Bergslagens försäljning 1870 svarade sågverken för i runt tal hälften, kopparverket och järnverken för var sin fjärdedel. Den anrika kopparhanteringen var alltjämt betydande men dess relativa andel skulle i fortsättningen sjunka snabbt. Dess storhetstid var förbi. Järnhanteringen som var betydligt yngre inom Bergslaget var på frammarsch. Men den verkligt lukrativa sektorn var sedan några år sågverksrörelsen. Satsningen på sågverksdrift i större skala efter mitten av 1800-talet tycks av Hildebrands framställning att döma ha skett tveksamt och utan större entusiasm. Men det var en lönande satsning, inte minst genom köpet 1885 av Skutskärs sågverk från dess norske ägare och grundare H. R. Astrup. Under hela slutet av 1800-talet blev den solida sågverksrörelsen ryggraden i Bergslaget.

En lönande sågverksrörelse var också välbehövlig eftersom järnhanterings utveckling var orolig och problematisk. Under 1860-talet hade man

kommit till klarhet om behovet att åstadkomma en kraftfull koncentration av den spridda driften till ett stort järnverk. 1861 kom Bergslagens järn från sex masugnar och sex stångjärnshammare. Man skilde på "östra verken" med bl. a. Bergslagens äldsta järnverk, Svartnäs nära hälsingegränsen, och "västra verken" med bl. a. Lindesnäs i Nås, som en tid var på förslag som plats för en koncentrerad utvidgad drift. En annan plan gick ut på att tillsammans med andra järnverk bygga en stor anläggning i Gävletrakten. I början av 1870-talet beslöt man dock att utföra projektet inom Bergslaget och att välja Domnarfvet i Stora Tuna till lokal. Hildebrand passar på att avliva en ofta citerad uppgift om att Domnarfvet vid sin tillkomst skulle ha ersatt nitton äldre anläggningar. Dess omedelbara betydelse för andra bruk var långt blygsammare.

Domnarfvet järnverk byggdes under högkonjunkturen på 1870-talet, men det togs i drift i en vikande konjunktur. 1880-talet blev av flera skäl ytterst besvärligt. Man tvingades överge de ursprungliga planerna, som bl. a. hade gällt en stort upplagd tillverkning av järnvägsräls på export. Den kvalitetsbetonade tillverkningen i linje med svenskt järnhanterings traditioner fick snart överges. Den hade varit inriktad på export och i stor utsträckning gått till USA. 1880-talets Amerika hade enorma behov av taggtråd och telefontråd, vilket sammanhängde med exploateringen av den amerikanska västern. Detta behov sökte Domnarfvet fylla. Men mot seklets slut måste man överge den på träkolsbränsle grundade produktionen av kvalitativt högstående exportjärn. I stället inriktade man sig på den växande svenska marknadens behov av enkelt handelsjärn, som tillverkades efter de nya basiska metoder som tillät ett utnyttjande av den fosforrika grängesbergsmalmen. Med denna ändrade produktionsinriktning kom Domnarfvet att gå andra vägar än t. ex. Sandviken, som närmare följde linjen från äldre tiders inriktning på exportjärn.

Det är svårt att välja vilka problem och ämnen som man skulle vilja resonera om i detta mycket innehållsrika arbete. Hildebrand behandlar lönsamhetssiffror, tekniska nyheter, inköp av skog och vattenkraft, maktförskjutningar i styrelsen och en lång rad andra frågor men aldrig isolerade, aldrig enbart deskriptivt. Det perspektiv som håller ihop avsnitten är ett genomgående intresse för de huvudagerandes ständiga val, med en nyanserad redovisning av olika alternativa synsätt

och handlingsmöjligheter. Allteftersom makten allt mer kom att samlas hos Ljungberg så blir det Ljungbergs valsituation som kommer i förgrunden. Ljungberg tycks ha arbetat så att han systematiskt tog upp fråga efter fråga till en tids noggrann bedömning, därefter fattade han beslut, ofta radikala, och därpå lät han ämnet vara för en längre tid. Hildebrand anlägger dessutom sina egna aspekter med utvärderingar av det kloka eller mindre kloka i besluten. Särskilt skickligt är hans sätt att läsa ut och kommentera andemeningen i ofta oklart formulerade protokoll och rapporter. Han håller sig rätt strikt till Bergslagets egna bekymmer och gör inga försök att jämföra bolaget med andra företag och bestämma dess plats i svensk industris helhet. De andra företag som man möter i skildringen är huvudsakligen de konkurrerande, tidvis samarbetande skogsbolagen Korsnäs och Kopparberg-Hofors.

Framställningen ger Bergslagets historia under ett viktigt halvsekel sedd ur företagets, beslutsfattarnas synpunkt. Den bild man får av arbetarbefolkningen och dess villkor är i kontrast därtill påfallande mager. Om detta är Hildebrand helt medveten. Han har nöjt sig med att belysa några sociala problem med material från Stora Kopparbergs centralarkiv; en mer ingående analys av arbetarnas förhållanden hade krävt ett annat material och därmed en annan arbetsmetod.

Överraskande är hur försiktigt Hildebrand berör det inflamerade förhållandet mellan företag och fackföreningsintresserade arbetare vid sekelskiftet. Han diskuterar utförligare åtgärder mot sjukdomar och bristande hygien efter sekelskiftet, ett område där Bergslagets insatser hade en för denna tid ovanligt framsynt prägel. Beträffande bostadsstandarden menar Hildebrand att den sjönk under 1800-talets slut. Ett säkert svar kan väl bara ges genom en systematisk genomgång av ett par årgångar mantalslängder, alltså källmaterial av ett slag som inte kommit till användning i detta arbete.

För en etnolog är det av intresse att se att en ekonomisk-historisk studie av detta slag knappast kolliderar med målsättningen i en etnologisk samhällsundersökning. Den ekonomiska utvecklingens följdverkningar på ett samhälles sociala struktur och kulturella förhållanden behandlar inte Hildebrand. Samtidigt är det uppenbart vilket värde ekonomisk-historiska undersökningar har för en etnolog, i varje fall om de är utförda med den säkra känsla för de viktigare utveck-

lingslinjerna som utmärker detta arbete. De frilägger några av de ekonomiska och ideologiska faktorer som bidrar till att forma ett samhälles karaktär.

Mats Hellspong

BRITA EGARDT: *Äkta makars fördel av oskiftat bo*. En studie på temat lag — sedvana. Deutsches Ref. Scripta minora. Studier utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 1969—1970: 1. Gleerup, Lund 1970. 63 s., ill. Pris kr 16: —.

Fördel av bo oskiftat, dvs den efterlevande makens rätt att ur dödsboet taga ut viss för dagligt bruk nödvändig egendom, då äktenskapet upplösts genom andra makens död, möter oss redan i den svenska medeltidsrätten. Upplandslagens ärvdabalk 10 ger åt kvinnan den bäddade sängen och kyrkkläderna, och åt mannen säng, kyrkkläder, häst och vapen. Liknande stadganden finns i Södermannalagen, Västmannalagen, Hälsingelagen och Östgötalagen (Giftermålsbalken 15). Termen *fördel* möter vi dock inte förrän i Magnus Erikssons allmänna stadslag från mitten av 1300-talet. Också i Magnus Erikssons och Kristoffers allmänna landslagar tillerkännes fördel, i dessa även i de fall då barn finnes. 1734 års lag införde en ny princip beträffande fördelsinstitutet: istället för att räkna upp vissa bestämda föremål som fick uttagas tillät lagen den fördelsberättigade att taga ut "det han eller hon helst vill ha av lösören" upp till en tjugonedel av lösöret. Under alla förhållanden fick man taga ut "sin fästningaring, dagliga säng, och nödiga gångkläder, ändå att det något över tjugonde delen stiga kunde." Enligt en kunglig förklaring 1818 fick fördelen som regel inte överstiga den lagstadgade tjugonedelen. Genom den nya giftermålsbalkens ikraftträdande 1921 inskränktes fördelen för den efterlevande maken till att "från delningen undantaga honom tillhöriga kläder och andra föremål, som tjäna uteslutande till hans personliga bruk, dock ej till ett högre värde än som med hänsyn till makarnas villkor anses skäligt". (GB 13: 4)

Hur efterlevdes då denna lag? Gerhard Hafström har i Den svenska familjerättens historia antagit att institutet i praktiken inte bara togs i bruk vid dödsfall, utan även vid äktenskapsskill-

nad. Den kungliga förklaringen 1818 kan ju också misstänkas ha tillkommit på grund av ett beteende som myndigheterna velat korrigera. Någon undersökning om det svenska fördelsinstitutets praxis har emellertid inte gjorts förrän docent Brita Egardt nu publicerat sin etnologiska och rättshistoriska studie *Äkta makars fördel av oskiftat bo*. En studie på temat lag — sedvana. Det är med ett brett bouppteckningsmaterial från Skåne och Blekinge från 1600-talets slut till omkring 1840 som bas, hon har velat undersöka vilka föremål som före och efter 1736 hade tillfallit den efterlevande maken i fördel. Hur har lagändringen — från föremålsbestämning till valfrihet — påverkat fördelens sakbestånd?

Cirka 1/3 av materialet tillhör tiden före 1736. Termen *fördel* påträffades endast ett fåtal gånger. Istället talades ofta i olika formuleringar om änkans säng, ett begrepp som närmast var en synonym till fördel. Denna fördelssäng innebar i själva verket ofta hela hemmets förråd av bättre sängkläder. Tillsammans med gångkläderna undantogs ofta de kistor som dessa förvarats i. Männen kunde förutom säng och kläder erhålla häst och sadel. Även ankor hade i några fall i fördel erhållit häst och någon enstaka gång en ko, något som inte hade stöd i lagen. Från 1700-talets början antecknas att änkan i fördel får koppar- eller malmkärl "efter landsens allmänna praxin". I stort sett efterlevdes alltså lagregeln, men vissa avvikelser förekom. Dessa avvikelser är så likformiga i val av föremål att det inte kan ha rört sig om individuellt betingade önskemål, utan om ett kollektivt beteendemönster: en sedvänja. Att det verkligen uppfattats såsom en sedvanerätt bekräftas av utvecklingen efter 1736, då den nya bestämmelsen om en valfri tjugonedel trädde ikraft. Kvotberäkningen blev då i praktiken en fördelsberäkning som gällde *förmögna* bon, medan den gamla sakbestämda fördelen har tolkats in i förbehållet om fattiga och ringa bon. Förbehållet, som i bouppteckningarna formulerats "istället för fördel" blev i realiteten ofta identiskt med den äldre hävdvunna fördelen, vilket Egardt visar med exempel där tjugonedelen betydligt överskridits.

Fördelsurvalet hos skånsk och blekingsk allmogehöll sig alltså i en bestämd, traditionsbetingad föremålskrets, trots att den nya lagen givit möjlighet till en individuell valfrihet.

Brita Egardt har kompletterat materialet genom att sända ut en frågelista till Ortsmeddelare

i Skåne, Blekinge, Halland och Småland. Termen *fördel* visade sig nästan överlag vara okänd, medan de flesta kände till *änkesängen*, en särskilt för bouppteckningstillfället med stor omsorg iordningställd säng. Genom detta svarsmaterial får vi se hur det traditionella sakkomplexet upplöses och så småningom inskränkes till den i vår mening egentliga sängen. När sedan under 1900-talet en sakbestämd fördel inte längre tjanar sin grundläggande funktion av att trygga den enskilde individens rätt till en ståndsmässig utrustning vid utträdet ur den ekonomiska och sociala gemenskap som äktenskapet innebar, så försvinner det traditionella fördelsinstitutet helt.

Brita Egardt har väl dokumenterat denna synnerligen intressanta och välskrivna uppsats. Hennes upptäckt att bouppteckningarna inte bara var ett etnologiskt källmaterial, utan också ett undersökningsobjekt har visat sig vara givande. Under teknad skulle gärna se att Brita Egardt gjorde en liknande undersökning om tredje penningen, en föga känd form av ett slags inbördes testamente.

Gunnel Hedberg

AXEL LJUNGDAHL: *Profetörelser, deras orsaker, innebörd och förutsättningar*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm studies in comparative religion 10. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1969. 278 s. Pris kr. 40:—.

Det händer inte alltför ofta, åtminstone inte i våra dagar, att en doktorsdisputation tilldrar sig större uppmärksamhet i dagspressen och andra massmedia. Detta inträffade dock den 6 februari 1970, då Axel Ljungdahl försvarade sin ovannämnda avhandling i religionshistoria vid Stockholms universitet. Respondenten var inte enbart, såsom han själv valde att beteckna sig, en "akademisk grågosse" (född 1897) utan också en general i generalitet, vars namn icke kan skiljas från Sveriges flygvapens historia. En del av hans avhandling var dessutom ägnat åt ett så aktuellt och fantasieggande ämne som de s. k. flygande tefaten. Detta kapitel utgjorde grundvalen till ett längre inlägg från 3:dje opponenter redaktör Gunnar Unger och framkallade även extraopposition från publiken, närmare bestämt från en representant för de kretsar som sammankopplar flygande tefat med en

esoterisk frälsningslära. Fakultetsoppositionen sköttes av undertecknad; förf:s egen opponent docenten Jan Agrell bidrog därtill med några socialpsykologiska synpunkter.

Ljungdahls avhandling omfattar c:a 240 sidor svensk text, en kort engelsk sammanfattning jämte förteckningen över den vetenskapliga apparaten. Den sistnämnda har tyvärr placerats i slutet av boken, ett förfarande som försvårar både läsning och granskning. Noterna har numererats inom ramen för enskilda kapitel. Man måste alltså finna hänvisningen till kapitlet, därefter noten och till sist söka upp den anförde författaren i litteraturförteckningen för att först då få vetskap om arbetets titel. I en bok av denna beskaffenhet, där hundratals begrepp diskuteras, är även avsaknaden av ett sakregister till förtret.

Inledningsvis redogör Ljungdahl för avhandlingens syfte, belyser uppfattningen hos ett antal forskare som haft direkt inflytande på hans arbete, skisserar studiens uppläggning samt förklarar de viktigaste i texten förekommande begreppen. Bokens centrala del omfattar 54 exempel, dels från det medeltida Europa, dels från det nutida Europa och USA, dels också från en rad, för att tala med författarens egna ord, "tekniskt underutvecklade samhällen i Afrika, Nordamerika, Indien, Melanesien och Brasilien". Avslutningsvis analyseras profetörelsernas orsaker, innebörd och förutsättningar.

Litteraturen kring de problem som gjorts till föremål för denna undersökning är nästan oöverskådlig, förefintliga källor borde dessutom studeras på originalspråket. Av dessa skäl har Ljungdahl bl. a. avstått ifrån att behandla Israels profeter och Jesu verksamhet. "Det är helt uteslutet", skriver han, "att till granskning upptaga alla kända fall. Det får anses vara tillfyllest att granska ett antal typfall, om dessa väljas så, att de äro på olika sätt representativa" (s. 27). I stort sett har författarens intention lyckats, även om man ibland frågar sig, om han inte varit alltför liberal i sin tolkning av begreppen "profet" och "profetörelse". Därmed menar jag t. ex. *Marching Rule*-rörelsen på Salomonöarna och Jeanne d'Arcs uppträdande i det medeltida Frankrike. Det torde dock kunna anses vara en påtaglig brist, att Ljungdahl helt åsidoslämnat det östeuropeiska, företrädesvis ryska materialet. På ett välbalanserat sätt behandlas taboriterna och anabaptisterna; problematiskt är det emellertid att hänvisa Jan van Leiden och hans rörelse till det "medeltida" Europa i stället för till

den nya tidens början. Som exempel på moderna profetörelser granskar författaren Korpelärrörelsen i Tornedalen under 1930-talet samt 1960-talets Orthonrörelse i Danmark. Särskilt i det sistnämnda sammanhanget har han utfört ett beaktansvärt pionjärbete: här grundar sig hans framställning inte enbart på tryckt utan också på opublicerat material. I detta avseende erhåller alltså hans bok ett källvärde. I vissa andra fall är däremot underlaget ganska tunt. Man kan t. ex. knappast bygga en redogörelse för Jeanne d'Arcs verksamhet på endast två arbeten — en monografi av Cordier och en populärvetenskaplig skildring av Sven Stolpe. Ibland skulle man också ha velat se ett mer utvidgat och i religionsfenomenologiskt hänseende preciserat perspektiv samt mindre tilltro till vissa bestämda auktoriteter. Sålunda hade det inte varit överflödigt att sammankoppla den på Lawrence, Meggitt och Guiart grundade diskussionen av övernaturliga väsen i Melanesien (s. 78 f) med Jensens synpunkter på *dema*-gudomligheter. Jensens huvudarbete är förresten nämnt i litteraturförteckningen (s. 267) men aldrig citerat.

Avhandlingens disposition är på det hela taget redig och överskådlig. Vissa betänkligheter väcker ändock det korta men synnerligen viktiga avsnittet s. 31 ff, där författaren avser att skärskåda "ett antal begrepp och termer med klart angiven innebörd", vilka använts i hans studie. Dessa ord kan endast uppfattas som ett löfte att komma med något slutgiltigt, d. v. s. med avrundade definitioner som senare ej skall kompletteras eller modifieras. Emellertid förhåller det sig annorlunda. Även så betydelsefulla begrepp som "profet" och "eskatologi" diskuteras först i nämnda avsnitt och därefter igen, med c:a 140 sidors mellanrum, inom ramen för sammanfattningen och slutsatserna. Efter s. 34 har författaren liksom avskiljt en del av begreppsbestämningarna och förlagt denna återstod till slutkapitlet.

Flerstädes i avhandlingen berörs kiliasmen (föreställningarna om "tusenårsriket"), även dess aktiva och expansiva riktningar, vilka utgör ett försök att nå ett paradiskt lyckotillstånd med hjälp av revolutionära medel. Författaren påpekar (s. 205) att det härvid rör sig om frågor som har ett samband med både "det eskatologiska lyckotillståndet" och "det paradisiska lyckotillståndet i en mytisk urtid"; han erkänner att dessa problem "är av stort intresse men faller utanför ramen för denna studie". Det sistnämnda avståndstagandet verkar något överraskande i en avhandling i religions-

historia; just samspelet mellan profetörelserna och kiliasmen är ett så viktigt moment att det hade fordrat ett speciellt beaktande, även om bokens omfång därigenom blivit större.

Något som satt sin prägel på stora delar av avhandlingen är författarens tvärsäkra rationalism, m. a. o. hans tendens att rationalisera de religiösa företeelserna och att mäta dem med ett "förnufts-mässigt" normalmått. Profeten i ett preindustriellt samhälle legitimerar sig exempelvis inte med hjälp av olika "knep" (ett ord som flerfaldigt använts av författaren); oberoende av de yttre medel som han tillgriper representerar han en tro som även hans omgivning delar. Upplevelsemönstret hos den religiösa människan består framför allt däri att det förutsätter en naturlig och en övernaturlig kategori av verkligheten som båda är lika relevanta och griper in i varandra. För en religionsforskare, som så ofta framhävts, är frågan om den "egentliga", empiriskt påvisbara förekomsten av en övernaturlig sfär av underordnad betydelse; vad som angår honom är tron på det övernaturliga och yttringarna av denna tro.

Trots dessa och även andra invändningar som här uteblir av utrymmesskäl är Ljungdahls avhandling ett ambitiöst arbete, där författaren inte nöjt sig med enbart *en* angreppslinje utan försökt att belysa problematiken från olika synpunkter. Det kan räknas som förtjänst att han inte driver några ensidiga teser och att hans obönhörliga, ibland alltför kalla, logik inte grundar sig på förutfattade meningar. Hela avhandlingen vittnar om ett livligt, stundom till nyfikenheten gränsande intresse för det valda ämnet. Den är välskriven och charmerande i sin stilistiska "gammalmodighet", vilken jag reservationslöst föredrar framför vissa forskares vetenskapliga jargon som endast de själva och deras närmaste meningsfränder begriper. Har det hittills varit vanligt att i samband med allmänna beskrivningar av profetörelser åberopa sig på två namn — Lanternari och Guariglia — kan det mycket väl hända att deras antal nu i fortsättningen ökas med ett tredje — Axel Ljungdahl.

Andrejs Johansons

Zoltán Ujváry: *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban.* (Forskning kring agrarkulturerna i den ungerska och den europeiska folkloren.)

Med tysk resumé. Müveltség és hagyomány. *Studia ethnologica hungariæ et centralis ac orientalis Europæ* XI. Debrecen 1969. 285 s.

Forskningen kring agrarseder och agrarriter har pågått med oavbruten intensitet sedan hundra år. Ämnet har lett forskningen tillbaka till antikens religioner och naturfolkens myter även om forskarna till en början hade endast sina egna länders agrarkulturer i problemställningarna. Inom den ungerska folkloristiken påbörjades forskningarna kring de agrara trosföreställningarna relativt sent. Större intresse ägnades endast skördens seder och bruk utan allvarligare försök att sätta dessa i ett större sammanhang. Mannhardts teorier om vegetationsdemoner vann knappast några anhängare bland de ungerska forskarna, medan Mannhardt själv fick en central ställning inom den europeiska etnologin. Detta förklarar att ingen ungersk forskare kan räknas varken som efterföljare eller motståndare till Mannhardt, vilket annars blev så vanligt i Väst-europa. Det här sagda motiverar tillkomsten av den här behandlade boken av Z. Ujváry.

Förf. befinner sig i ett gynnsamt utgångsläge i förhållande till sitt lands läsekrets. Vad han vill åstadkomma är en kritisk granskning av de europeiska agrarriterna. Samtidigt sätter han både sina egna och sina landsmäns forskning i ett här skisserat större sammanhang. Något självständigt ungerskt arbete om de agrara trosföreställningarna har nämligen inte utkommit före honom. Han har samtidigt förmånen att vara både sammanfattare och banbrytare, allt efter de geografiska enheter han arbetar med. Under förf:s namn finner man ett stort antal uppsatser angivna i bokens bibliografi varav flera berör agrarmyterna. De är inte bara deskriptiva utan också analyserande med metodiska målsättningar. I sin nu föreliggande bok tar han främst upp de väsentligaste teoretiska problemen, vilka ligger till grund för forskningen rörande agrarmyterna överallt i Europa. Föreställningarna om sädens demoner, vegetationens andar, avlidna och återuppstående gudars existens är enligt författaren förvånansvärt enhetliga i Europa. Forskarna begagnar samma material även om det interpreteras och tyds på olika för att inte säga helt motsäggande sätt. Folktraditionen måste ursprungligen dock i stort sett täcka samma funktion, hävdar förf. (jfr sista kärven). De växlande funktionerna har tillkommit som en följd av traditionens uppluckring och upplösning d. v. s. i den sista etap-

pen av agrarriternas utveckling. Därför borde man främst söka de rötter ur vilka kulternas primära skikt har utvecklats. Förf. roar sig icke sällan på bekostnad av olika forskare vilka har kommit till motsägande resultat inom samma forskningskolor.

Den hos Ujváry förekommande uppräknigen av föregångarnas insatser och kritiken av de olika teorierna och metoderna kan icke få plats i denna recension. Hans beläsenhet och osedvanliga språkkunskaper är garanti för en relativt fullständig redogörelse för vad man kan anse vara det väsentligaste i forskningen kring agrarriterna. De stora föregångarna, Mannhardt och Frazer, får var sin ros och fritas gång på gång från efterföljarnas kritik. I stort sett finns ingen agrarritforskare som Ujváry faller för. Hans utredning, som alltså berör hundra års forskning, ger anledning till eftertanke: man konstaterar nämligen att forskningen befinner sig i ett dystert virrvarr efter så pass lång tid av aktivitet. Det förekommer endast delresultat efter tes kontra antites och någon syntes är knappast att vänta inom överskådlig tid. Teorierna blir ohållbara efter några år och de reviderade forskningsmetoderna utbytes snabbt mot något (till synes) nytt. Det är både lärorikt och nöjsamt att konstatera, att de enskilda forskarnas teorier och teser är bundna till forskartraditioner, skolor, religioner och mycket annat. Den verkliga nyskaparen, lösryckt från sin indoktrinerande "kulturkrets", är bara en fiktion.

Bland många refererade banbrytare intar svenskarna avgjort en hedersplats. M. P:n Nilssons religionshistoriska analyser tas ofta som utgångspunkt. C. W. von Sydow tillintetgörs i det närmaste. Bl. a. i samband med majstångens innebörd, där v. Sydow endast såg detaljproblem som han förenklade och därvid totalt negligerade det historiska betraktelsesättet. I samband med folktraditionens vandringsteorier kommer även W. Liungman under förstoringsglas. Ujváry godtar honom något mer än Liungman godtog Mannhardt. Ett något mera positivt mottagande får A. Eskeröds konception. Kanske inte så mycket själva intressedominansen, som Ujváry finner alltför generaliserande, men den dynamiska växelverkan mellan folktraditionens olika kategorier, vars ursprung är att söka bland människans biologiska behov. Den differentierade synen hos Eskeröd på kollektivets mindre enheter och deras speciella förutsättningar inom traditionens värld tilltalar också Ujváry. Dock finner han motsägelser i teorin om intressedominansen. Den horisontala synen — och ej den vertikala — på agrar-

myter och -seder är ett högst problematiskt tänkesätt. Likaså tendensen att överrationalisera och därmed förenkla problemen. Teorin om intressedominansen kommer däremot väl till nytta i frågan om skillnaden i intresset mellan löntagare och självständiga bönder. Liknande problem har också berörts av I. Weber-Kellermann och hennes stora arbete om Mannhardts frågelistsvar (rec. i Rig 1967) betraktar Ujváry odelat positivt. — Förf. själv har ägnat stort intresse åt diverse folklekar, seder och ceremonier utförda i masker och djurgestalter. Deras sammanhang med agrarkulturer överbetonas möjligen av denna anledning.

I jämförelse med redovisningen för den europeiska forskningen blir de ungerska agrarriterna ganska knapphändigt behandlade. Den centrala uppgiften härvid är att indela materialet efter historiska perioder och främst särskilja det förf. anser härstamma från tiden före magyarernas ankomst till Karpaterna. Detta är desto viktigare när man vet, att tidigare forskning betraktade ungrarnas trosföreställningar som påverkade av grannländernas slaviska kultur. De metodiska svårigheterna vid en utredning av detta slag är stora men kan ändå överbyggas, det visar V. Diószegis i utlandet knappast uppmärksammade arbete från 1958 om minnen från shamanism i den ungerska folktraditionen. Vill man söka efter agrarriter med äldre datum är landnamstiden så måste man ha klart för sig hur jordbruket tedde sig innan folket kom till det nutida Ungern. Ungrarna var ju ett nomadfolk, dock ej s. k. "torrsteppsnomader" där jordbruket helt saknades, utan boskapsskötare som hade relativt korta vandringssvägar mellan sommar- och vinterresidensen. De levde i södra Rysslands blandade naturlandskap där även skog förekommit. Jordbruk förekom här i en icke ringa omfattning. Språkmaterialet talar också härför. Ett exempel: såkakan anser förf. höra till det allra äldsta skiktet bland agrarriterna som hos ungrarna kan härstamma t. o. m. från ett gemensamt finskt-ugriskt urhem. De kristna drag som riten inorporerat efter hand kan man skilja ifrån ritens kärna.

Förf. strävar ej efter någon syntes och han nöjer sig med att specificera forskningsuppgifterna inom forskningen kring agrarriter och -myter. Han påpekar en enligt honom försummad faktor, nämligen lantarbetarnas periodiska arbetsmigrationer som ritens viktigaste spridningssätt. Likaså betonar han de europeiska böndernas differentiering liksom skillnaden i tradition mellan godsägar- och bondebruk. De sociala och ekonomiska fakto-

terna ter sig helt annorlunda inte bara hos olika folk i Europa utan även inom samma folk. Förf.s styrka är mångsidigheten vilket drag är utmärkande för prof. B. Gundas skola varifrån Ujváry kommer. Det betyder en strävan att belysa frågorna genom mycket vida sammanhang. Ett beaktansvärt drag i vår tids snäva specialisering, där framförallt det historiska perspektivet lyser med sin frånvaro!

Mátyás Szabó

REIMUND KVIDELAND (utg.): *Prinses-sene som dansa i åkeren*. Eventyr från Rogaland. Norsk eventyrbibliotek. Det Norske Samlaget. Oslo 1967. 206 s.

OLAV BØ & BRYNJULF ALVER (utg.): *Ridder Skau og jomfru Dame*. Eventyr från Ringerike. Norsk eventyrbibliotek 2. Oslo 1969. 242 s.

REIMUND KVIDELAND (utg.): *Kongsdot-tera i koppårtårnet*. Eventyr från Trøndelag. Norsk eventyrbibliotek 3. Oslo 1970. 287 s.

Den rika norska sagoskatten har förvisso icke hört till de för forskaren mera svåråtkomliga källorna, eftersom Norsk Folkeminnnesamling alltid varit en mycket servicesinnad institution. Icke desto mindre hälsar man givetvis med tacksamhet det utgivningsarbete som de tre ovanstående boktitlarna representerar, särskilt som utgivarna vinnlagt sig om utförliga kommentarer rörande berättare, insamlare och andra uppgifter som kan vara till gagn för forskaren.

Avsikten är att i sammanlagt bortåt femton volymer publicera ett fylligt urval av det norska folksagomaterialet — såväl opublicerade som tidigare tryckta texter — samt att i samband därmed ge referat av de texter som icke kommit i fråga för fullständig återgivning. Man håller sig icke strikt inom Aarne-katalogens typbestånd utan tar också med traditionella berättelser av besläktad karaktär.

Serien är upplagd efter geografiska principer — alltefter tillgången på texter omfattar varje band antingen en mindre men desto mera rikt givande bygd (som Ringerike), eller ett större område (som Rogaland och de båda Trøndelagsfylkena). Sagorna förefaller att inom varje band ha ordnats snarare efter estetiska principer än typologiska, det går därför inte så snabbt att hitta i dem, men kommentarerna hjälper till.

Det som en recensent inte kan bedöma utan tillgång till källorna, är graden av stilistisk överarbetning som texterna utsatts för, men i det hänseendet kan man ju förlita sig på de högt kvalificerade editörernas omdöme och akribi. Norrmännen har ju sina speciella redigeringsproblem med 1800-talets "klokkardansk", men eftersom principen i moderniseringen har varit att "språkleg nærma seg målføret på staden, men elles la innholdet vera slik som oppskrifta legg det fram", bör forskaren med folkloristisk approach till texterna kunna vara lugn.

Norrmännen är att gratulera till ett initiativ, som på ett lyckligt sätt på en gång tillgodosett forskningens behov av lätt åtkomliga, kommenterade texter och givit en större allmänhet möjlighet att få läsa sitt lands eller sin bygds folksagor i den enkla men mustiga form som de en gång hade när de levde på folkets läppar. För oss svenskar bör denna nya norska utgåva vara en tankeställare: när ska vi återuppta utgivandet av de svenska folksagorna? Skulle inte den norska formen kunna passa även här? Editioner av Gustav Adolfs akademis typ i all ära, men de har knappast någon lockelse för andra än specialisterna, som ju är lätt räknade, och måste alltså så gott som helt finansieras av fonder och stiftelser. Ett verk av den nu föreliggande, norska typen bör kunna vara attraktivt för en bokköpande allmänhet, för folkbiblioteken och skolorna och dessutom kunna få en god försäljning på lokalplanet, i den egna bygden.

Jan-Öjvind Swahn

HARRY STÅHL: *Ortnamn och ortnamnsforskning*. Almqvist & Wiksell. Uppsala 1970. 203 s., ill.

Den svenska ortnamnsforskningen har två huvuduppgifter: att samla in material om ortnamnen i vårt land och att publicera tolkningar av namnen. Materialet är dels excerpter ur äldre källor som visar namnens skrivning under olika tidsskeden, dels uppteckningar av det dialektala uttalet av namnen. Det finns tre undersökningscentraler i landet, nämligen Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (tidigare Landsmålsarkivet i Lund), Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs universitet samt Ortnamnsarkivet i Uppsala (tidigare Svenska ortnamnsarkivet). De två förstnämnda undersöker ortnamnen i resp. Skåne samt

Göteborgs och Bohus län medan landet i övrigt sorterar under uppsalaarkivet.

Det är ett mycket stort material som finns i de tre arkiven och alltjämt samlas det in mer. Bearbetningen av materialet har pågått länge liksom publiceringen av det bearbetade materialet. Men trots detta är ännu det mesta materialet opublicerat.

Någon egentlig översikt över den svenska ortnamnsforskningen eller någon lärobok i ämnet har emellertid inte funnits förrän Bengt Pamp år 1967 gav ut *Ortnamnen i Sverige* (rec. i *Rig* 1968 s. 97 ff). Nu har ytterligare en sådan bok kommit, nämligen Harry Ståhls *Ortnamn och ortnamnsforskning*.

Ståhl redogör först för det material man har att arbeta med och vilka medel man har för tolkningen och sedan behandlar han bebyggelsenamn och naturnamn samt landskaps-, landsdels- och stadsnamn m. m. En grupp som oftast brukar särskiljas är s. k. ägonamn eller marknamn, d. v. s. namn på åkrar, hagar, slättermarker och liknande, men denna grupp saknar man i Ståhls bok.

Ståhls framställning är fylligare än Pamps i den nämnda boken, och förf. diskuterar ett stort antal enskilda namn. Den som inte känner till de svårigheter som möter vid ortnamnstolkning blir kanske lite konfunderad av att förf. ofta ger två eller flera alternativa tolkningar av ett namn, men han vill tydligen med detta visa hur man ibland kan komma till olika slutsatser beroende på hur man angriper problemen. Litteraturhänvisningar finns dels i noter till varje avsnitt och dels i slutet på boken.

Att böcker av det här slaget är behövliga framgår av att Pamps *Ortnamnen i Sverige* kom med en andra upplaga 1970 och en tredje — som också kommer att behandla svenska ortnamn i Finland — är redan aktuell. Eftersom Ståhls bok lägger huvudvikten på de centralsvenska namnen medan Pamp också tar mer hänsyn till perifera namn är man tacksam att båda finns. Även beträffande litteraturhänvisningarna kompletterar de varandra.

Sten-Bertil Vide

DAVID EDVARD BOËTHIUS: *Levnadsminnen och valda brev*, utg. av BERTIL BOËTHIUS. Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia 39. Verbum. Stockholm 1970. 200 s.

Det rika personarkivet hos släkten Boëthius innehåller många personhistoriskt värdefulla ting, men den minnesanteckning, som nu publicerats av Bertil Boëthius, har dessutom ett stort kulturhistoriskt värde. Daniel Edvard B. var sonsons son till den berömde Moraprosten Jacob B. — han som vågade kritisera Karl XI:s och Karl XII:s envælde och därför fick genomlida ett långt fängelsestraff. Han står för senare släktmedlemmar som en ättens heros. Medvetandet om honom som ättefadern hölls så levande genom många generationer att minnet av den okuvlige prästmannen verkade stärkande och uppbyggande.

Om Daniel Edwards levnad skall här bara erinras om att han efter kondition i Grythyttan, där gifte sig, blev komminister i Säfsen och sedan kyrkoherde och prost i Åhl, där han 1877 slutade sina dagar 70 år gammal. Självbiografien kompletteras av en samling brev till sonen Per. En inledning av sonsonen förre riksarkivarien Bertil Boëthius är skriven *con amore* med fin förståelse för ämnets särart. Daniel Edvard Boëthius' brev och minnesanteckningar är verkligen rikt givande dokument, som belyser prästgårdsliv, prästens ställning i församlingen under en svår brytningstid och inte minst kyrkans förhållande till nyvaknande demokratiseringstendenser. Hans anteckningar ger en konkret och levande bild av en harmonisk personlighet, som dock inte gick helt fri från inre förvecklingar. Han var själasörjare i gammalsvensk evangelisk-luthersk anda och var uppfylld av pliktmedvetande. Den uteslöt inte sinne för det jordiska. Ekonomin var nästan alltid ansträngd och det gällde att hushålla med förstånd. Läsaren får ta del av hur åkerbruket sköts, om missväxten under flera år men också om lyckade skörderesultat. Prästgårdens standard var relativt hög och antalet gäster ibland häpnadsväckande stort. På ett ytterst detaljrikt sätt berättas om släktmöten, helgernas firande och inte minst samvaron i hemmet med musik, högläsning och förresten även kortspel och dans i all oskuld ("helt kristligt", som biskop Olof Rhyzelius säger om sina bjudningar med dans i biskopsgården i Linköping hundra år tidigare). Själarykten talar han mindre om — den var ju självklar för en patriark som han.

Boëthius måste uppleva att läseriet trängde in inte bara i hans församlingar utan även lockade till sig hans båda söner. Tolerans och försonlighet

var långt ifrån främmande för Boëthius, men hans grundåskådning var fast rotad i en djup känsla av förpliktelse mot de bestående samhällsformer-
na.

Att han och flertalet kolleger stod vid en skiljeväg måste han ha anat, men till de radikala förnyarnas flock kunde han inte sluta sig. Det har i våra dagar blivit en slags självklar tes att kyrkans män för sent upptäckte situationens allvar. Därvid har historikerna visat stor förståelse för dagens krav på det förflutna men ägt mindre förmåga av inlevelse i problemets djupaste innebörd nämligen hur det stränga lutherska kravet på humanisering skulle mildras och anpassas efter nya tidsförhållanden.

Boëthius ställning till tidsfrågorna röjer ingen stor ande, men hans levnadsskildring innehåller många fynd av stort värde för kulturhistorikern.

Efter läsningen av dessa levnadsminnen och utgivarens förståelsefulla inledning frågar man sig: när blir den svenska prästgården föremål för kulturhistorikern?

Bengt Cnattingius

En bondes dagbok 1809—1833. Skriven av Gustaf Persson i Berg, Visnum-Kil, Värmland. Utg. av OSCAR LÖVGREN. Karlstad 1970. 118 s., ill.

I den värdefulla serie av småskrifter som utges av Värmlands museum har ovanstående utkommit som nr 9. Dagboken är främst en arbets- och väderleksjournal, som högst konsekvent och outtröttligt förts under kvartsseket 1809—33 (endast för några få år är den fragmentarisk). Den har sin motsvarighet i den ett sekel yngre dagbok från Bjursås, som finns utgiven i Ludvig Bengtsson, En dalabonde och hans krönikebok (Falun 1953, anm. i Rig 1957). Anteckningarna från Visnum-Kil gäller i första hand det egna dagliga arbetslivet. Att landet under de första åren var i krig, fick fred, förlorade Finland, bytte kung, vann Norge nämnes ej. Saknade allt detta intresse för gemene man? Eller ansågs aktualiteten förlorad, när nyheten äntligen nådde fram? De få yttre händelser som omtalas har dagboksförfattaren varit åskådare till eller direkt berörts av: soldaterna som tågade till och från arbetena vid Göta kanal, de stora festligheterna i sockenkyrkan vid reformationsjubiléet 1817, kungsringningarna vid

Karl XIII:s död. Och dessförinnan vid ett tillfälle skjutsning för kronprinsen.

Men lika förtegn är anteckningarna om egna känslor eller uppfattningar. Några kärestor skymtar i dagbokens början men endast i det torra antecknandet av förbindelsernas avveckling. När den blivande hustrun först omtalas är det genom uppgiften "lagade skor åt Berta och mig". Skakande uttryck av sorg kommer dock på papperet, när paret senare mister två av sina barn i späd ålder. Men även då måste livet gå vidare: "vi körde gödsel och hölls med rågsåningen", "vi lade näten i dessa dagar".

Anteckningarna om dagliga sysslor återspeglar åkerns och ängens, skogens och sjöns betydelse för bönderna på denna halvö i Väneren väster om Kilsviken. De fick i hög grad vara mångsysslare. Här om vittnar produkterna som fördes till "staden", dvs Kristinehamn, som låg ett par mil norr om socknen. Det var boskap, havre, råg, hö, potatis, humle, linne, smör och ost. För eget hushåll odlades också vete, ärtor, kål, morötter, palsternackor och tobak. På fiskeutrustningen nedlades mycket arbete, det var dock endast husbehovsfiske som bedrevs.

Dagboksförfattaren var mycket kyrksam, men det är inte kyrkobesöken som i regel antecknas utan de gånger han försummar dem. Nöjen försmår han dock inte, men nöjeslivet var magert: julkalas, enstaka danser och marknadsbesök. Ett taklagsöl har antecknats, men några arbetsgillan t. ex. vid slåttern eller vid linets beredning omtalas ej. Något byalag nämnes inte, men istället har släkten i ovanligt hög grad utgjort en inbördes hjälpförening. Och Gustaf Persson var tydligen själv något av en tusenkonstnär, som lagade skor och kläder, gjorde träskor, garvade, smidde, snickrade, satte upp bouppteckningar och åtog sig skrivgöromål av olika slag. En kort tid var han också fjärdingsman.

Boken är försedd med omsorgsfullt uppgjorda person- och ortregister. Sakregistrets kommentarer är däremot sparsamma. Ytterligare dialektord hade behövt översättas. Upplysningar om gårdsbrukets storlek hade varit önskvärda. Det finns också enstaka intressanta notiser som är värda en kommentar. När dagboksförfattaren som en självfallen sak antecknar, att han "slaktade den gamla hästen" (s. 66) är detta överraskande med tanke på den vanliga uppfattningen, att hästslakt var "rackargöra". Anteckningen är värdefull, då den fullsäkert fastslår, att hästslakt

1826 här inte betraktades som vanhedrande. Även en annan anteckning har sitt intresse för aktuell etnologisk diskussion, nämligen att Gustaf Persson "dånade av badstugevärmen julekvällen" (s. 82). Även utanför finnbebyggelsen tog man alltså här i sydligaste Värmland 1829 ett verkligt bastubad.¹ Det skall även nämnas att familjen plågades mycket av frossa. Denna var tydligen av det svårartade slaget, vilket passar in i bilden att kusterna kring Väneren varit särskilt utsatta för malaria och att en svår epidemi graserade just på 1820-talet.

Bland dagbokens många väderleks- och arbetsanteckningar påträffas inte ett enda väderleksmärke eller någon märkesdag. Måhända visar detta, att de förra mest var talesätt och att de senare ej längre utgjorde något rättesnöre. Att familjen reste till en hälsokälla just trefaldighets-söndag var självfallet. Men endast ett år slaktade man grisen vid Lucia och endast en gång antecknas att man då var färdig med tröskan. Någon extra traktering omtalas inte.

Vad som heller inte antecknats i dagboken är skördeutfall och priser. Detta är i sammanhanget så överraskande, att man undrar om Gustaf Persson fört parallella anteckningar härom i t. ex. sin almanacka. Interfolierade sådana med till den här publicerade dagboken svarande anteckningar finns i original eller avskrift här och var i bibliotek, museer och arkiv och vore värda en inventering (en sådan serie almanackor har kommenterats av Hilding Pleijel i *Abr. Alméns almanackor. Småländsk kyrkosed och prästgårdstradition under gustaviansk tid*, avsedd att ingå i *Saml. o. stud. t. sv. kyrk. hist.* 40). Med almanackanteckningarnas hjälp kan kontrolleras och konkretiseras åtskilligt av statistikens och de officiella rapporternas uppgifter. De borde också kunna utnyttjas för jämförande undersökningar av hur skilda orters näringsliv återspeglats i dagligt arbete och levnadssätt.

Sigfrid Svensson

Skänninge stads historia, utg. av Stadsfullmäktige i Skänninge 1970. Red. ANDERS LINDAHL. Linköping 1970. 225 s., ill.

År 1929 utkom i samband med 400-årsminnet av Skänninge stads första bevarade privilegiebrev en stadshistorik, som redigerats av docenten Adolf Schück. Han stod själv som författare till det tyngst vägande avsnittet om stadens medeltidshistoria. Dessutom innehöll boken bidrag av Elias Wessén (ortnamn och runstenar), Bengt Cnattingius (fornminnen), Erik Lundberg och Sven T. Kjellberg (stadens medeltida topografi), Erik Fant (kyrkan) och Carl M. Kjellberg (stadens historia under nyare tid).

Nu har en ny, reviderad och delvis nyskriven upplaga givits ut. Flera av de äldre bidragen har återgivits tämligen oförändrade, medan en del nya tillkommit. Wesséns båda uppsatser föreligger här i omarbetat skick: framställningen av runstenarna i Skänningebygden hör till bokens mest fängslande avsnitt. I stadens närhet finns 1/4 av landskapets runstenar, bland dem de berömda Högbystenarna, som förevigar två storbondesläkter, Gulle och Tores. Oförändrad omtryckes Kjellbergs-Lundbergs artikel om stadens medeltidstopografi. Till denna fogas en kort uppsats av redaktören, antikvarien Anders Lindahl som publicerar några undersökningar av äldre gator, vilka kompletterar den äldre uppsatsen på ett intressant sätt. Däremot har man tydligen glömt bort att S:t Ingrids kloster med S:t Martins kyrka samt hospitalets kapell utgrävdes och undersöktes 1929—1931. Här föreligger därför en betänklig lucka i stadens medeltida historia. De preliminära ritningarna av klostret från 1928, som återgivits, hade bort ersättas av de aktuella planerna från denna undersökning. Däremot har medtagits en i senare tid utförd undersökning av Allhelgonakyrkan som revs på 1500-talet. En redogörelse för denna kyrka har landsantikvarie Gunnar Lindqvist till författare. Adolf Schücks uttömmande och värdefulla framställning av stadens historia under medeltiden har blivit föremål för en lätt modernisering av författarens son, docenten Herman Schück. En helt nyskriven artikel om Vårfrukyrkan har författats av antikvarien Åke Nisbeth. Hans penetrering av den medeltida byggnadshistorien är präglad av lärdom och noggrannhet. Ändå framstår denna vackra kyrka som en säriling. Bland svenska monument står den kanske

¹ Jfr Brita Egardt: *Hästslakt och rackarskam* (Lund 1962) s. 115 ff; I. Talve: *Bastu och torkhus i Nordeuropa* (Stockholm 1960) s. 118 f.

närmare Stockholms Storkyrka i dess tidigare gestalt än Söderköpings Laurentiuskyrka.

Av övriga bidrag är Carl M. Kjellbergs långa artikel omtryckt men med en viss överarbetning av Gunnar Lindqvist, som tillagt ett avsnitt om hantverket. Man hade hoppats att här få uppgifter om stenmästare och bildhuggare under 1600-talet, men uppsatsen är mera en statistisk redogörelse. Slutligen har folkskollärare Gunnar Rör-

by bidragit med en historik över den kommunala utvecklingen efter 1860-talet.

Bokens utstyrsel och typografi är vårdad och omsorgsfull och Skänninge stads historia i sin nya gestalt kan sägas fylla stora anspråk, om man bortser från det fatala bortfallet av kloster- och hospitalsundersökningen.

Bengt Cnattingius

KORTA BOKNOTISER

JYSK ORDBOG udg. af Institut for jysk sprog og kulturforskning under ledelse af *Peter Skautrup*. Bd I, hæfte 1 (prøvehæfte). Aarhus 1970. Pris da. kr. 20:— (excl. moms).

Det dialektala ordmaterialet är av grundläggande betydelse, inte blott för lingvistisk utan även för etnologisk forskning. Med stor tillfredsställelse hälsar man därför varje ordnad sammanställning av sådana uppgifter som blivit källkritiskt granskade och sovrade. Det kulturhistoriska intresset ökar givetvis, i samma mån som omsorg ägnats åt de semasiologiska synpunkterna och de enskilda ordens betydelse härigenom fått en konkret och uttömmande förklaring.

Ett sådant företag är Jysk Ordbog som nu efter mångåriga förberedelser börjat utkomma under ledning av den framstående kennaren på detta område Peter Skautrup. Provhäftet inledes med en välkommen översikt över tidigare insamlings- och ordboksarbeten, vilka i själva verket går tillbaka till 1600-talets senare år. Betydelsefull blev inte minst H. F. Feilbergs för alla etnologer välbekanta stora verk, som genom sina talrika jämförande hänvisningar nästan fick karaktär av en uppslagsbok på folkloristikens område. Något sådant är inte ambitionen med föreliggande arbete, som mera konsekvent håller sig inom sitt angivna geografiska område. För principerna vid urvalet och presentationen av materialet redogöres här tämligen utförligt. Såvitt man kan förstå har ledningen på ett tillfredsställande sätt löst dessa svåra avvägningsfrågor. Tidsmässigt är ordboken begränsad till perioden från omkring 1700. Till skillnad från många andra sådana medtages här även litterärt ordstoff, sålunda bl. a. ur folkdiktningens — även folkvisornas — speciella ordförråd. Inte heller personnamnen uteslutes.

Detta första häfte, som sträcker sig från *a* till *æ* innehåller inte så många artiklar av mera framträdande sakligt intresse. Här må dock hänvisas till den om Abraham, som bl. a. också är ett namn på vad vi kallar bartmannkrus, dvs. stengodskrus med bild i relief av en skäggig man på halsen, sådana de tillverkades särskilt i Rhentrakten under 1500- och 1600-talen — ett foto av ett sådant krus återgives i artikeln och visar därmed att ordboken är avsedd att bli om också sparsamt illustrerad (jfr inledn., s. XXXIII). Mycket upplysande är översiktskartan över utbredningen av denna term och dess synonymer: munk, gammelmund, skaeggemand, etc. Kartmaterialet synes över huvudtaget komma att bli rikhaltigt och instruktivt.

G. B.

CARL-MARTIN BERGSTRAND: *Från Alingsås och Kullings härad på 1700-talet*. Säftele 1970. 222 s. Pris kr 16:—.

Dens.: *Skövde Hjo och Kåkind's härad på 1700-talet*. Skövde 1970. 216 s. Pris kr 18:—.

De här båda omtalade böckerna har mycket gemensamt förutom att de är skrivna av samma författare. I stort sett samma kulturområde studeras i båda utifrån 1700-talets dagliga liv belyst genom domböckernas rättsfall, vilka i viss mån kompletteras med bouppteckningar. Böckerna vänder sig till en kulturhistoriskt intresserad allmänhet men kan dock vara till stor nytta i skilda forskares bibliotek.

I uppläggningsen finns ur rättshistorisk synpunkt ingen konsekvens, utförliga och representativa rättsfall tas till utgångspunkt och redovisas en efter en. Någon kuriositetssamling blir det dock aldrig tal om.

Jag tänker ta några exempel från näringslivet som utgör en viktig del av böckernas innehåll. Ännu under 1700-talet kompletterades jordbruket med svedjebruk för råg- och rovdodling, samtidigt visas betydelsen av de marker som genom svedjning gav tillskottsbete för kreaturen. Boskapsskötselns betydelse belyses med ett flertal rättsfall. I Kåkindes dombok från 1747 omnämns lövbrytningen. Man tog löv med lövhacka och en liten yxa och man utfordrade får och getter med löv. En person har kvistat och illa topphuggit t. ex. 49 stycken björkar. Betesgång året runt förefaller ha varit en allmän praxis i Västergötland under 1700-talet. Både svin och getter gick omkring med eller utan vallning även under vintern. Torparnas gethållning var förbjuden medan herrgårdar och prästgårdar hade stora getflockar. Dessa djur strövade omkring även i städerna Hjo och Alingsås. Föreskriften att valla getterna efterföljdes inte så noga vilket medförde svårigheter med förbud som följt mot detta djur. Hindertyg — svinok och hälla för getter — omtalas. Högst intressanta är de uppgifter som berör frågor kring vallhjonerna. Det framkommer tydligt att det vanligaste var att gårdarna hade vallgossar, lejda eller gårdens egna alltefter det rådande systemet i Mellansverige. I Breviks socken (Kåkindes härad) omnämnes vallbarn från 1723 som gör skada genom att nedhugga den unga skogen. Dock finner man även flickor och kvinnor vid betesgången. Kvinnliga vallhjon var ju föreskrivna sedan 1600-talets slut men det visade sig att många bönder hade svårt att gå ifrån den gamla seden med vallpojkar. I Skövdeområdet belyses detta från 1746. En bonde hävdade att han ”till vallgång med sin boskap och getter intet särskilt vallhjon lejt eller hållit utan därtill brukat sina egna barn, en flicka och tvenne gossar”. Att få flickor till vallgång mötte svårigheter på orten. Fick bönderna ej använda sina gossar skulle de lämna sina djur utan vård. Det var alltså svårt att efterfölja lagen. Liknande exempel är kända från flera håll i landet, främst från södra Sverige vid denna tid. Bakom dessa notiser om vallhjonssvårigheten står som bekant den Kungl. förordningen angående tidelberg från 1686 som tillämpades närmast med hysteri och massavrättningar i landet. Även på detta får man i Bergstrands bok ett bevis från Alingsås 1757.

M. Sz.

Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund 42 och 43, 1969 och 1970. Red.: GUNNAR LINDQVIST. 192 resp. 158 s., ill. Pris pr årg. kr 15:—.

De bägge senaste årgångarna av Småländska kulturbilder utgör tillsammans en väl blandad konfekt, något av kulturella brokiga blad. I årgången 1969

får det olycksaliga Eksjöhovgård sin beskrivning av Åke Werdenfels och Kristina Garmer. En liten detalj som är värd en pluspoäng är ordförklaringarna, som alltför ofta förbises i sådana här sammanhang. Ernst Fischer följer ett flamskvävnadsmonsters gång från Nederländerna till nordvästra Småland. Hilding Sallnäs kåserar kring småländsk humor av både folklig och litterär art. Det omfångrikaste bidraget utgöres av Signe Aschans uppteckningar från Eksjö. Det är blandade minnen och historiska notiser återgivna rätt upp och ner. En redigering av materialet hade inte skadat men också i föreliggande skick är artikeln en trevlig och stundom rörande lokalhistoria. Mätte de opretentiösa notiserna stimulera en systematisk insamling av minnes- och traditionsstoff både i Eksjö och på andra håll i länet.

I den senaste årgången motsvaras Aschans bidrag av Nils Törnqvists julsrock från Finnveden, men i det fallet känns avsaknaden av vetenskapliga kommentarer litet väl mycket. Så mycket material av den arten har redan publicerats och kan publiceras att man nu generellt borde begära ett vetenskapligt komplement till uppteckningarna. Pelle Malmberg, grännamålaren som envist förblev sig själv trogen, presenteras av Lena Söderlund medan järnvägs kommunikationerna i Vetlanda får sitt äreminne rest av Allan Ranius. Klerikal cause-célèbre skulle man kunna kalla Henrik Elmgrens välskrivna utredning om ett lägersmål på 1650-talet. Inblandade var kyrkoherden Nicolaus Andreae Juringus dotter Annika Rebecka Nilsson och guldsmedsmästersvennen Anders Thorsson, prästbarn också han. Elmgren har anmärkningsvärt väl kunnat dokumentera processen och gör på så vis kulturhistoria av den sorglustiga händelsen. Också sådana som skyr Svensk Damtidning och likvärdiga informationsblad kan således rekommenderas att ta del av artikeln.

S.B.E.

HENNING HAMILTON & THORSTEN PETERSSON: *Byakistan*. Södra Sveriges skogsägarers förbund. Växjö 1970. 246 s. ill.

Redan när Thorsten Petersson, den ene av Byakistans redaktörer/författare, vid sidan av sin lärargärning studerade folklivsforskning i Lund ivrade han för att i Småland få till stånd systematiska uppteckningar om vad industrialismens genombrott här betytt för landsbygdens folk. Det var ett led i Folklivsarkivets tema ”när den nya tiden kom till bygden” och Petersson menade, att härav skulle kunna bli en motsvarighet till äldre tidens genom prästerskapet åstadkomna inventeringar. Gemensamt försökte vi entusiasmera den småländska folk-

skollärarekåren härför men med magert resultat. Södra Sveriges skogsägares förbund har blivit ett vida effektivare instrument. Den av förbundet utgivna och av Hamilton och Petersson författade Skogsbygd anmälde i Rig 1970 (s. 130). Det var en kursbok och inte — såsom den missuppfattats av en recensent — någon handledning i skrivandet av sockenhistoriker. Den nya boken Byakistan bekräftar framgången.

Det studiecirkelarbeta som organiserades kring Skogsbygd samlade omkring 2 500 deltagare. Det härigenom insamlade stora materialet har överlämnats till Folkliivsarkivet och Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. I Byakistan har gjorts ett urval som försetts med inledande kommentarer. De olika kapitlen behandlar bl. a. byorganisation, näringslivets förändringar, kampen mellan skog och åker, samfärdsmedlen och kontakterna utåt samt landsbygdens framtid. Märkligt är inte minst det rikhaltiga bildmaterial som insamlats och återges i boken. Det har visserligen blivit kaleidoskopiska kapitel, men de är avsedda att inspirera till fortsatta cirkelstudier, och sådana har alltså redan visat sig ge mycket värdefullt material till det framtida forrådet av helhetsbilder.

I denna omgång blir bl. a. jämförelserna mellan hemma och borta särskilt aktuella. S.S.

HENNING ALSVIK: *Hollandske fajanser i Drammens Museum og deres kulturhistoriske stilling*. Drammens museums årsbok 1967—1968 (tr. 1970) s. 25—75, ill.

En rikedom av holländska fajanser strömmade under 1700-talet och början av 1800-talet in även över vissa delar av landsbygden i de nordiska länderna. Hur denna import fördelat sig belyser såväl handelsförbindelsernas gång som arten av de områden där produkterna hamnade. När chefen för Drammens museum Henning Alsvik så gott som helt fyller den i fjor utkomna årsboken med en rikt illustrerad översikt av sitt museums bestånd av holländska fajanser är detta inte heller närmast för att lämna bidrag till deras produktionshistoria utan för att visa den norska importen i dess etnologiska sammanhang. Från Drammen gick en betydande del av timmerutförseln till Nederländerna, hit infördes fajansvarorna och härifrån spreds de långt uppåt Hallingdal och Numedal genom böndernas stadsresor. De konservativa norska dalgångarna var alltså inte oemottagliga för nyheter utifrån. En förklaring härtill som förf. anför är att den färgrika holländska fajansen kändes släktnära Hallingdalens rosmålteri. Genom att den även kom att utnyttjas som förebild uppstod också direkta överensstämmelser. Inköpen gynnades därtill av den höga bostadsstandarden med bl. a. krav på att i de stora skåpens öppna överdelar skulle exponeras familjens

bestånd av dyrbara fat och dryckeskärl. Samma verksamhet hade det representativa kravet på föringens förvaring och transport till gillen och barnsängskvinnor. Uppsatsen är en utmärkt demonstration av det intima sammanhanget mellan bondesamhällets bestånd av "konstprodukter" och dess allmänna ställning i näringsekonomiskt och socialt hänseende.

S.S.

ANDERS W. MÅRTENSSON & CLAES WAHLÖÖ: *Lundafynd. En bilderbok*. Archaeologica Lundensia 4. Kulturhistoriska museet. Lund 1970. 114 s., ill.

Grävningsfynden från Lund hör till de största och märkligaste profana minnen i sitt slag som existerar från Europas medeltid. Förutsättningarna härför har varit Lunds medeltida storhetstid, dennas hastiga slut vid reformationen och stadens länge förblivande obetydlighet. Den gamla stadsplanen bibehölls oförändrad och de små, låga husen krävde ingen djupgrävning. De medeltida kulturlagren kom att ligga väl skyddade tills den industriella utvecklingen med storhus, grundgrävningar och rörledningar i följe sköt fart i Lund på 1890-talet. Men då fanns också Georg Karlin och Kulturhistoriska museet på plats beredda att tillvarataga vad jorden gömde. Sedan dess har alla grävningar i den gamla stadskärnan från bankbyggen till kloakbrunnar systematiskt övervakats av museet.

I Lundafynd ges en provkollektion av vad härvid framkommit. Boken har utgivits av museet med anledning av Lunds 1970 firade 950-årsjubileum. Det är en bilderbok med omkring 250 avbildade föremål försedda med dateringar och korta texter. Här återges byggnadstekniska fynd från Lunds äldsta tid: flätverksvägg, syll för resvirke samt plankor. En helt unik möbeldetalj är stolsryggen med sammansatt ryggskiva. Konstnärligt utsmyckade ting är bl. a. knivskaft, kammar, en käppkrycka och ett pennskrinlock. Men inte minst intresse har de enkla husgeråd och redskap som med sin likahanda form vittnar om kontinuiteten mellan forntid och förindustriell bondekultur: grep, hacka, spadskonung, årderbill, skära, nätsticka, mungiga etc.

Enskilda föremålsgrupper i lundafynden har behandlats i uppsatser i Kulturens årsbok främst av Ragnar Blomquist som under mer än tre årtionden var utgrävningarnas ledare. En sluten fyndgrupp har publicerats av honom och hans efterträdare nuvarande stadsantikvarien Anders Mårtensson i Thulegrävningen 1961 (rec. i Rig 1963 s. 105 f). Men den samlade bearbetningen av det väldiga fyndmaterialet återstår, en uppgift som inte minst genom de senare årens stadsutgrävningar på kontinenten blivit en aktuell internationell angelägenhet.

S. S.

JAN DAVIDSSON: *Skepp och sjömän*. AB Killbergs Bokhandel, Helsingborg, i distribution. Helsingborg 1970. 233 s., ill. ca-pris kr 22: 75.

För den som i soluppgången en skyig augustimorgon 1944 fick följa med ett lag fiskare från Råå på bottengarnsfiske i Öresund har en samlad biografisk rapport om fiske- och handelsflottorna på Råå under deras effektivaste period från det senare 1800-talet till fram emot andra världskriget sin givna tjusning och kan knappast undgå att väcka intresse heller hos dem som har båtar som kulturhistorisk hobby.

Jan Davidsson ger i *Skepp och sjömän* ett knippe data om alla på Råå förekommande fartyg med segelfartygen som huvudtema — rååk-

vassar, skutor, barkar, skonertskepp och allt vad de heter. Författarens kärlek till ämnet mjukar upp skildringen och hindrar den från att bli en torr uppräkningslista av fartygsstatistiska fakta. Sjömännen kommer i andra hand, precis som i bokens titel, men de glimtar Davidsson låter oss få av det vattenomspolade Råå med dess särpräglade miljö och av sjöfolkets villkor på hav och i land väcker aptit och stärker förvissningen om att fiskeläget Råå väl förtjänar att få sitt porträtt ritat i helfigur i en allsidig kulturhistorisk skildring med särskild tyngdpunkt lagd på den unika miljön.

En särskild poäng i Davidssons bok är det urval av L. P. Sjöströms med kärleksfull, minutiös exakt-
het utförda fartygsporträtt som ingår i illustrationsmaterialet, vilket också innefattar en svit äldre fotografier från Övre och Nedre Lägena på Råå.

R. L-n.

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

- Blå välling — sur sill. Vällingklockor och vällingklocksramsor* av Mats Rehnberg. 24:—
- Vad skall vi göra med de blanka gevär? 15 kapitel ur soldaternas liv* av Mats Rehnberg. 32:—, inb. 38:—
- Unnarydsborna. Lasses i Lassaberg anteckningar om folklivet i Södra Unnaryd vid 1800-talets början* av Nils-Arvid Bringéus. 34:—
- Stad i trä. Ett skede i den svenska småstadens byggnadshistoria* av Sten Rentzhog. 38:—
- Hästslakt och rackarskam. En etnologisk undersökning av folkliga fördomar* av Brita Egardt 40:—
- Väderkvarnar och vattenmøllor* av Sven B. Ek 45:—
- Kalmar. Karolinska borgarhus i sten* av Manne Hofrén 44:—
- Nordsvenska studier och essayer* av Manne Hofrén 30:—
- Herdar och husdjur* av Mátyás Szabó 34:—
- Studier i svenskt repslugeri* av Allan Nilson 40:—
- Svensk Jugend* av Elisabet Stavenow-Hidemark 17:50
- Spelkort* av John Bernström 7:—
- Bruks herrgårdar i Gästrikland* av Hans Beskow 45:—
- Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som etnolog* av Nils-Arvid Bringéus 48:—
- Mögsjö dagbok. Verskrönika från Mögsjön, Kalhyttan, Filipstad och Ransäter åren 1793—94* av Anders Fahlbeck . . 35:—
- Ernst och Mimmi* av Per Wästberg 38:—
- Skogslapparna* av Ernst Manker . . 120:—
- Die Geschichte des schwedischen Pfluges* av Ragnar Jirlow 38:—
- Lapparnas heliga ställen* av Ernst Manker 100:—
- Klackarna i taket. Om halling och jössehäradspolska* av Mats Rehnberg 7:—
- Smycken i svensk ägo* 24:—
- Så bodde vi. Arbetarbostaden som typ- och tidsföreteelse* av Rut Liedgren 15:—
- Från mjölk till ost. Drag ur den äldre mjölkhushållningen i Sverige* av Gustav Ränk 34:—
- Gardiner och gardinuppsättningar. En kulturhistorisk studie* av Gunnel Hazelius-Berg 12:50
- Generationsväxlingen inom romantikens klassicism* av Sten Lundwall 40:—
- Alberget och Oakhill på Djurgården* av Martin Olsson 62:—
- Folkets hus Gersheden* av Rut Liedgren 10:—
- Ljusen på gravarna* av Mats Rehnberg 48:—
- Gubbbhyllan* av Per Anders Fogelström och Arne Biörnstad 20:—
- Övergången från nomadism till agrar bosättning i Jokkmokks socken* av Filip Hultblad 60:—, inb. 75:—
- Houvmålaren Carl Fredrik Torselius tapetmålARBOK* redigerad av Sigurd Wallin 35:—
- Äldre svenska spannmålsmått* av Nils Sahlgren 38:—
- Tapeter 1500—1900 i Nordiska museet* av Sigurd Wallin 11:—
- Bakom polisens kulisser* av Gustaf Adolf Blomberg 9:—

Nya böcker från Nordiska museet

KALMAR. KAROLINSKA BORGARHUS I STEN

av Manne Hofrén.

Pris inkl. moms 51: 75

”Ingen forskare är så väl förtrogen med de gamla kalmarhusen och deras historia som förre landsantikvarien Manne Hofrén, och han har en god förmåga att i lättläst form förmedla sina kunskaper.”

Erik Andrén

ALBERGET OCH OAKHILL PÅ DJURGÅRDEN

av Martin Olsson

Pris inkl. moms 72: 95

”Man måste vara den lärde forskaren Martin Olsson tacksam för att han genomfört denna byggnadshistoriska utredning med allt vad den innebär av arkivalisk penetration. Han har lagt den stabilaste av grunder under något område på Södra Djurgården . . .”

Gustaf Näsström i Svenska Dagbladet

VILLABEBYGGELSE I SVERIGE 1900–1925.

Inflytande från utlandet – idéer – förverkligande,

av Elisabet Stavenow-Hidemark

Pris inkl. moms 80: –

Utkommer den 21. 5.

**I bokhandeln eller direkt från Nordiska museet,
115 21 Stockholm.**